

ZVJEŠTAJ O SEKSUALNOM
ISKORIŠĆAVANJU DJECE U CRNOJ GORI

UVOD

Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore je, u okviru regionalne mreže Ombudsmana za djecu za jugoistočnu Evropu (CRONSEE)¹, 2010. godine počela sprovođenje regionalnog projekta ***Unapređenje položaja djeteta u cilju zaštite od svih vidova eksploatacije.***

Tokom 2011. godine sprovedena je prva faza projekta koja se odnosila na dječije prosjačenje.

Istraživanje o dječijem prosjačenju, koje je sprovedeno u Crnoj Gori, između ostalog je ukazalo da su djeca koja žive i rade na ulici, i bave se prosjačenjem, nerijetko žrtve seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, a samim tim su u riziku da postanu žrtve trgovine ljudima.

Ovo saznanje je podstaklo instituciju Zaštitnika da aktivno učestvuje u sprovođenju druge faze projekta koja se odnosi na ***Zaštitu djece od seksualnog iskorišćavanja***, sa čijom realizacijom se počelo krajem 2011.godine. U Crnoj Gori, u ranijem periodu, nisu zapaženi značajni naponi niti sistemska angažovanja u cilju istraživanja pojave seksualnog iskorišćavanja djece niti su sprovedene koordinirane akcije u cilju edukacije djece, profesionalaca kao ni šire javnosti o delikatnosti ovog problema. Osim toga, Zaštitnik ljudskih prava je imao u radu pritužbe koje se odnose na seksualnu eksploataciju i zlostavljanje djece, i tom prilikom je utvrdio visok stepen neinformisanosti kako djece tako i profesionalaca o pojavi seksualnog iskorišćavanja, kao i poteškoće u radu državnih organa u nastojanju da pruže djeci efikasnu i blagovremenu zaštitu i pomoć.

Postojeća ekonomska situacija, koja karakteriše zemlje u tranziciji, uz probleme nezaposlenosti, siromaštva, socijalne isključenosti, političke nestabilnosti, a sa druge strane problemi porodičnog nasilja i diskriminacije, predstavljaju pogodne uslove za različite vrste teških zloupotreba i manipulacije djece i mladih ljudi. Osim društveno-ekonomskih okolnosti, koje pogoduju razvoju trgovine ljudima i seksualnom iskorišćavanju djece, postoje i drugi uzroci koji neku državu ili region mogu učiniti pogodnom za vrbovanje žrtava i seksualnu eksploataciju djece, kao na primjer sex-turizam. Sve veća globalizacija, lako prelaženje granica, razvoj novih informacionih tehnologija i razvoj turizma - dovode do povećanja seksualnog iskorištavanja djece u zemljama centralne i jugoistočne Evrope. Ipak, pojava seksualne eksploatacije djece nije karakteristika samo zemalja u tranziciji što potvrđuje i rezultat istraživanja Savjeta Evrope, prema kojem je svako peto dijete u Evropi žrtva seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, a pored svih mehanizama zaštite samo 10% slučajeva dođe pred nadležne državne organe. Iako u okviru međunarodne zajednice postoji određeni broj dokumenata kojima se garantuje zaštita djece od seksualnog zlostavljanja

¹ Regionalna mreža Ombudsmana za djecu za jugoistočnu Evropu osnovana je 2006.godine a članice ove mreže su / institucije Ombudsmana iz: Slovenije, Hrvatske, Vojvodine, Srbije, Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Kosova, Makedonije, Rumunije, Bugarske, Albanije, Grčke i Kipra. Zadatak mreže je da kroz aktivnosti zajednički djeluje na unapređenju, promovisanju i poboljšanju položaja djeteta. Mreža se bavi problemima koji su zajednički svim članicama i karakteristični u zemljama regiona.

i iskorišćavanja², ovakva situacija u Evropi je podstakla parlamentarnu Skupštinu Savjeta Evrope da donese Konvenciju o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja³. Usvajanjem Konvencije Savjeta Evrope države članice su se dodatno obavezale da preduzimaju sudske, upravne, administrativne i zakonodavne mjere u cilju obezbjeđivanja najvišeg stepena zaštite djece žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja.

Da bi izbjegli dilemu oko pojmovnog određenja različitih oblika iskorišćavanja i zloupotrebe djece, u nastavku ćemo prikazati neke od opšteprihvaćenih definicija.

Opšta definicija zloupotrebe djeteta - Zloupotreba ili zlostavljanje djeteta obuhvata sve oblike fizičkog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnu zloupotrebu, zanemarivanje ili nemaran postupak, kao i komercijalnu ili drugu eksploataciju, što dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja zdravlja djeteta, njegovog preživljavanja, razvoja ili dostojanstva u okviru odnosa koji uključuje odgovornost, povjerenje ili moć⁴.

Seksualna zloupotreba djeteta je uključivanje djeteta u seksualnu aktivnost koju ono ne shvata u potpunosti, sa kojom nije saglasno ili za koju nije razvojno doraslo i nije u stanju da se sa njom saglasi, ili onu kojom se krše zakoni ili socijalni tabui društva⁵.

Takođe, određeni odnosi između odraslog i djeteta u kojima odrasli ima poseban položaj odgovornosti, povjerenja i moći u odnosu na dijete (roditelji, staratelji, hranitelji, nastavnici, vaspitači, zdravstveno i drugo javno osoblje) ne dopuštaju seksualnu aktivnost ni sa maloljetnom osobom starijom od 14 godina, bez obzira na to što postoji razumijevanje i saglasnost za aktivnost od strane djeteta.

Seksualna zloupotreba djeteta se ogleda u aktivnostima između djeteta i neke odrasle osobe ili drugog djeteta koje ima, zbog svog uzrasta ili razvoja, položaj koji mu daje odgovornost, povjerenje ili moć, gdje aktivnost ima za cilj da pruži uživanje ili zadovolji potrebe druge osobe.

Ovo može obuhvatati, ali se ne ograničava samo na:

- navođenje ili primoravanje djeteta da se upusti u bilo kakvu seksualnu aktivnost, kontaktnu ili nekontaktnu,
- eksploatatorsko korišćenje djeteta za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje i
- eksploatatorsko korišćenje djece za pornografske predstave i materijale⁶.

Eksploatacija - Komercijalna ili druga vrsta eksploatacije djeteta odnosi se na korišćenje djeteta za rad ili za druge aktivnosti, a u korist drugih osoba. Ona obuhvata radnu i komercijalnu seksualnu

2 UN Konvencija o pravima djeteta, Opcioni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, dopunski Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom uz Konvenciju Ujedinjenih nacija o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Konvencija Međunarodne organizacije rada o zabrani i hitnom djelovanju u cilju ukidanja najgorih vidova dječjeg rada; Preporuka Komiteta ministara o seksualnom iskorišćavanju, pornografiji i prostituciji, i trgovini čije su žrtve djeca i mlada punoljetna lica, Konvencija o računarskom kriminalu, Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropska socijalnu povelju, Evropska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, Okvirna odluka Savjeta Evropske unije o borbi protiv seksualnog iskorišćavanja djece i dječje pornografije (2004/68/PUP) i Okvirna odluka Savjeta Evropske unije o položaju žrtava u krivičnim postupcima i dr.

3 "Sl. list Crne Gore - Međunarodni ugovori", br. 12/10 od 03.11.2010.

4 WHO, 1999.

5 Isto

6 WHO, 1999.

eksploataciju djeteta, odnosno uključivanje djeteta u prostituciju i pornografiju i može nastati u okviru pojave trgovine djecom ili se javljati kao samostalan oblik zloupotrebe djeteta. Ove aktivnosti narušavaju fizičko ili mentalno zdravlje, obrazovanje djeteta, njegov moralni ili socijalno-emocionalni razvoj.

Trgovina djecom uključuje namamljivanje, prevoz, prebacivanje, skrivanje ili prihvatanje lica mlađeg od 18 godina uz prijetnju ili upotrebu sile ili drugih oblika prinude, otmice, odnosno obmane, prevare, zloupotrebe vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili povlastica za dobijanje pristanka lica koje ima kontrolu nad djetetom, sa ciljem njegove eksploatacije. Kao oblik zloupotrebe djece, pojam trgovine sublimira situacije preuzimanja kontrole nad djetetom od osobe koja nije roditelj ili zakonski staratelj radi eksploatacije za pribavljanje materijalnih sredstava ili zadovoljavanja drugih potreba i interesa na račun potreba, interesa i ličnosti djeteta. On obuhvata situacije u kojima se dijete raznovrsnim sredstvima ili okolnostima izdvaja iz svog neposrednog okruženja, najčešće radi radne ili seksualne eksploatacije, raspolaganje djetetom kao vlasništvom, zloupotrebu vlasti ili stanja ranjivosti uz primjenu sredstava kontrole i prinude ili bez njihove primjene⁷.

Cijeneći neophodnost i potrebu zaštite djece od svih vidova zlostavljanja i iskorišćavanja, a posebno djece koja su žrtve seksualne eksploatacije ili su u riziku da to postanu, institucija Zaštitnika ljudskih parava i sloboda Crne Gore je izvršila analizu pojave seksualne eksploatacije djece u Crnoj Gori kroz aktivnosti projekta "Zaštita djece od seksualne eksploatacije". Projekat se posebno bavio pitanjima politike i prakse postupanja državnih organa u oblastima prevencije i zaštite djece žrtava seksualne eksploatacije.

U okviru mreže CRONSEE istraživanje seksualnog iskorišćavanja djece sprovode i institucija Ombudsmana Republike Makedonije, institucija Ombudsmana Republike Srpske i institucija Ombudsmana Kosova.

7 Žegarac, Baucal i Gvozden, 2005: 18

CILJEVI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA SEKSUALNE EKSPLOATACIJE DJECE U CRNOJ GORI

Istraživanje seksualnog iskorišćavanja djece u Crnoj Gori institucija Zaštitnika je sprovodila, prije svega, u cilju utvrđivanja stepena razumijevanja pojma seksualnog iskorišćavanja djece od strane nadležnih službi i organa kao i razumijevanja trendova u ovoj oblasti.

Istraživanje je sprovedeno u cilju sagledavanja trenutne situacije u ovoj oblasti, ključnih društvenih pojava i procesa koji na fenomen utiču, bilo u smjeru smanjivanja obima problema, bilo na njegovo povećavanje kao i na utvrđivanju razlika u obimu i manifestaciji fenomena u periodu od 2008. do 2011. godine.

Osim toga, istraživanje je sprovedeno i u cilju utvrđivanje stanja u oblasti prevencije seksualnog iskorišćavanja djece, u predmetnom periodu, kao i analiza problema u oblasti direktne asistencije.

Informacije o seksualnom iskorišćavanju djece u Crnoj Gori su prikupljene putem upitnika koji su upućeni nadležnim subjektima i organizacijama, organizovanih fokus grupa sa profesionalcima i neposrednim intervjuima sa djecom koja su bila žrtve seksualnog iskorišćavanja.

Upitnicu su sačinjeni tipski - za sve relevantne društvene aktere. Za potrebe ankete konstruisano je pet vrsta upitnika: za zaposlene u ustanovama socijalne zaštite, za zaposlene u policijskim upravama, za tužioce, sudije i aktiviste nevladinog sektora. Informacije su putem upitnika zatražene od centara za socijalni rad (20), Uprave policije (14), osnovnih državnih tuzilaštava (13), osnovnih sudova (15), Kancelarije nacionalnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i nevladinih organizacija (3).

Odgovore na poslate upitnike su dostavili skoro svi adresirani organi i ustanove. Odgovore nisu dostavili Centar za socijalni rad u Herceg Novom i Osnovni sud u Podgorici i Žabljaku i određene nevladine organizacije.

Informacije o problemu seksualnog iskorišćavanja djece nisu potraživane putem upitnika od obrazovnih ustanova niti od ustanova zdravstvene zaštite. Zaštitnik se opredijelio da informacije od ovih ustanova prikupi putem sprovođenja fokus grupa i neposrednih razgovora vodeći se poštovanjem prava na privatnost žrtava ovog oblika iskorištavanja i činjenice da škole kao osnovni indikatori problema u porodici ipak ne raspolažu potrebnim informacijama kada je u pitanju ova pojava.

Individualne razgovore sa djecom (šestoro djece) koja su žrtve seksualne eksploatacije i zlostavljanja obavila su stručna i senzibilisana lica koja dobro poznaju ovu problematiku i koja su već angažovana

u direktnom radu sa djecom žrtvama. Angažovani profesionalci su razgovore sa djecom obavili prema unaprijed pripremljenom upitniku i po utvrđenim smjernicama, vodeći računa, prije svega, o najboljem interesu djeteta u svakom pojedinačnom slučaju. Intervjui su urađeni uz predhodno dobijenu saglasnost djeteta i njegovog/njenog staratelja. Cilj ovih razgovora je bio sagledavanje problema iz ugla djeteta-žrtve kao i utvrđivanja vrste asistencije, pomoći i zaštite koju su nadležni organi pružali u konkretnim slučajevima.

U toku sprovođenja projekta organizovane su četiri fokus grupe u Podgorici (2), Baru i Bijelom Polju. Učesnici fokus grupa bili su eksperti i profesionalci koji direktno rade sa djecom žrtvama seksualne eksploatacije i zlostavljanja i to iz centara za socijalni rad, Uprave policije, pravosuđa, tužilaštva, NVO sektora, obrazovnog sistema. Posljednja (četvrta) fokus grupa je održana sa predstavnicima izvršne i zakonodavne vlasti koji učestvuju u donošenju odluka i kreiranju politike u ovoj oblasti.

Osim toga, urađena je i pravna analiza usaglašenosti nacionalnog zakonodavstva sa međunarodnim dokumentima i standardima u oblasti zaštite djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe.

PRAVNI OKVIR

MEĐUNARODNO PRAVO:

UN KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA

Član 34

Države članice obavezuju se da zaštite dijete od svih oblika seksualnog izrabljivanja i seksualne zloupotrebe. U tom cilju, države članice posebno preduzimaju sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere za sprečavanje:

- (a) navođenja ili prisiljavanja djeteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima;
- (b) eksploatatorskog korišćenja djece u prostituciji ili drugim nezakonitim seksualnim radnjama;
- (c) eksploatatorskog korišćenja djece u pornografskim predstavama i časopisima.

FAKULTATIVNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O PRAVIMA DJETETA, O PRODAJI DJECE, DJEČJOJ PROSTITUCIJI I PORNOGRAFIJI

Član 1

Države ugovornice će zabraniti prodaju djece, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju, kao što je predviđeno ovim Protokolom.

Član 2

U smislu ovog Protokola:

- a) prodaja djece podrazumijeva bilo koju radnju ili transakciju kojom bilo koje lice ili grupa lica prebacuje neko dijete nekom drugom za novčanu ili bilo koju drugu naknadu;

- b) dječija prostitucija podrazumijeva korišćenje djece u seksualnim aktivnostima za novčanu ili bilo koju drugu naknadu;
- c) dječija pornografija podrazumijeva bilo kakvo predstavljanje, bilo kojim sredstvom, djeteta u stvarnim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima ili bilo kakvo predstavljanje seksualnih dijelova tijela (primarnih i seksualnih organa djeteta), prvenstveno u seksualne svrhe;

Član 3

1. Svaka država ugovornica će obezbijediti, kao minimum, da sljedeće radnje i djelatnosti budu u punoj mjeri obuhvaćeni njenim krivičnim ili kaznenim zakonom, bez obzira da li su takva djela izvršena u zemlji ili transnacionalno, odnosno na individualnoj ili organizovanoj osnovi:

- a) u kontekstu prodaje djece kao što je definisano u članu 2:
 - (i) nuđenje, isporuka ili prihvatanje, bilo kojim sredstvima, nekog djeteta u svrhu:
 - a. seksualnog iskorišćavanja djeteta;
 - b. prebacivanja organa djeteta radi ostvarivanja profita;
 - c. korišćenje djeteta za prinudni rad;
 - (ii) neodgovarajuće navođenje, od strane posrednika, na pristanak da se usvoji neko dijete kršenjem važećih međunarodnopravnih instrumenata o usvajanju;
 - b) nuđenje, dobijanje, nabavljanje ili obezbjeđivanje djeteta za potrebe dječije prostitucije kao što je definisano u članu 2;
 - c) proizvodnja, distribucija, širenje, uvoz, izvoz, nuđenje, prodaja ili posredovanje, u gornje svrhe, dječije pornografije kao što je definisana u članu 2;
2. Zavisno od odredaba nacionalnog zakona države ugovornice, isto će važiti i za pokušaj da se izvrši bilo koje od navedenih djela, kao i za saučestvovanje ili učešće u bilo kom od navedenih djela;
3. Svaka država ugovornica će na takva djela primjenjivati odgovarajuće kazne koje uzimaju u obzir njihovu tešku prirodu;
4. Zavisno od odredaba svog nacionalnog zakona, svaka država ugovornica preduzeće mjere, tamo gdje je to odgovarajuće, da utvrdi odgovornost pravnih lica za djela utvrđena u stavu 1 ovog člana. Zavisno od pravnih principa države ugovornice takva odgovornost pravnih lica može biti krivična, građanska ili upravna.
5. Države ugovornice preduzeće sve odgovarajuće pravne i upravne mere kako bi obezbijedile da sva lica uključena u usvajanje djeteta postupe u skladu sa važećim međunarodnim pravnim dokumentima.

Član 4

1. Svaka država ugovornica preduzeće potrebne mjere kako bi se utvrdila njena nadležnost nad djelima pomenutim u članu 3, stav 1, kada se ta djela čine na njenoj teritoriji, brodu ili u avionu registrovanim u toj državi.
2. Svaka država ugovornica će preduzimati potrebne mjere kako bi se utvrdila njena nadležnost nad djelima pomenutim u članu 3, stav 1, u sljedećim slučajevima:
 - a) Kada je navedeni izvršilac državljanin te države ili lice koje ima prebivalište na njenoj teritoriji;
 - b) Kada je žrtva državljanin te države;
3. Svaka država ugovornica će takođe preduzimati potrebne mjere kako bi se utvrdila nadležnost nad gore pomenutim djelima kada je navodni izvršilac prisutan na njenoj teritoriji i ona ga ne izruči nekoj drugoj državi ugovornici na osnovu toga što je djelo izvršio jedan od njenih državljanina.
4. Ovaj Protokol ne isključuje bilo koju krivičnu nadležnost u skladu sa domaćim zakonom.

Član 5

1. Smatraće se da su djela iz člana 3 stav 1, podložna ekstradiciji po svim ugovorima o ekstradiciji koji postoje između država ugovornica i biće uključena kao djela koja podliježu ekstradiciji, u svaki ugovor o ekstradiciji naknadno zaključen između njih, u skladu sa uslovima u tim ugovorima.
2. Ako neka država ugovornica koja uslovljava ekstradiciju postojanjem ugovora dobije zahtjev za ekstradiciju od neke druge države ugovornice sa kojom nema ugovor o izručenju, ona može smatrati ovaj Protokol pravnim osnovom za izručenje u pogledu takvih djela. Ekstradicija podliježe uslovima predviđenim zakonom zamoljene države.
3. Države ugovornice koje ekstradiciju ne uslovljavaju postojanjem ugovora, priznaće da takva djela povlače ekstradiciju između njih, zavisno od uslova predviđenih zakonom zamoljene države.
4. Ovakva djela će se, u cilju ekstradicije između država ugovornica, smatrati počinjenim ne samo na mjestu izvršenja nego i na teritorijama država od kojih se traži da utvrde svoju nadležnost u skladu sa članom 4.
5. Ako se zahtjev za ekstradiciju uputi povodom djela opisanih u članu 3 stav 1, i zamoljena država ugovornica ne izruči ili neće da izruči izvršioca na osnovu njegovog državljanstva, ta država će preduzeti odgovarajuće mjere da preda slučaj svojim nadležnim organima u cilju gonjenja.

Član 7

Države ugovornice će, zavisno od odredaba svog nacionalnog prava:

- a) Preduzimati mjere da obezbijede zapljenu i konfiskaciju, primjereno okolnostima, sljedećeg:
 - (i) robe, kao što su materijali, sredstva i druge instrumentalije koje se koriste da bi se izvršila ili omogućila djela iz ovog Protokola;
 - (ii) prihoda ostvarenih ovim djelima;
- b) Izvršiti zahtjeve neke druge države ugovornice za zapljenu ili konfiskaciju roba ili prihoda pomenutih u tački a(i) i (ii);
- c) Preduzeti mjere koje imaju za cilj zatvaranje, privremeno ili trajno, prostorija korišćenih da bi se izvršila takva djela.

KONVENCIJA SAVJETA EVROPE O ZAŠTITI DJECE OD SEKSUALNOG ISKORIŠĆAVANJA I SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Član 18 - Seksualno zlostavljanje

1. Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere kojima se obezbjeđuje da se navedeno umišljajno ponašanje smatra krivičnim djelom:
 - a. upražnjavanje seksualnih aktivnosti sa djetetom koje, prema važećim odredbama domaćeg zakona, nije u zakonskom starosnom dobu za stupanje u seksualne odnose;
 - b. upražnjavanje seksualnih aktivnosti sa djetetom uz:
 - prinudu, silu ili prijetnje;
 - zloupotrebu povjerenja autoriteta i uticaja koje učinilac ima u odnosu na dijete, uključujući takvo ponašanje i unutar porodice ili
 - zloupotrebu djetetovog izuzetno ranjivog stanja, naročito usljed duševnog ili fizičkog invaliditeta ili zavisnog položaja.
2. Za potrebe stava 1 ovog člana, svaka ugovorna strana precizira starosnu granicu djeteta ispod koje je zabranjeno upuštati se u seksualne radnje sa djetetom.
3. Odredba člana 18 stav 1 tačka a, ne odnosi se na dobrovoljne seksualne odnose među maloljetnicima.

Član 19 - Krivična djela koja se odnose na dječju prostituciju

1. Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere kojima se obezbjeđuje da se navedeno umišljajno ponašanje smatra krivičnim djelom:
 - a. uključivanje djeteta u prostituciju ili navođenje djeteta na učestvovanje u prostituciji;
 - b. primoravanje djeteta na prostituciju ili sticanje koristi od toga ili iskorišćavanje djeteta u takve svrhe na drugi način;
 - c. korišćenje usluga dječje prostitucije.
2. Za potrebe ovog člana, izraz *dječja prostitucija* znači korišćenje djece za seksualne aktivnosti pri čemu se novac ili neki drugi vid nadoknade ili nagrade daje ili obećava na ime plaćanja, bez obzira da li se novac, obećanje ili nagrada daju djetetu ili trećem licu.

Član 20 - Krivična djela koja se odnose na dječju pornografiju

1. Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere kojima se obezbjeđuje da se sljedeće umišljajno ponašanje, kada se bespravno učini, smatra krivičnim djelom:
 - a. proizvodnja dječje pornografije;
 - b. nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dječje pornografije;
 - c. distribucija ili prenos dječje pornografije;
 - d. nabavljanje dječje pornografije za sebe ili drugo lice;
 - e. posjedovanje dječje pornografije;
 - f. svjesno ostvarivanje pristupa dječjoj pornografiji upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija.
2. Za potrebe ovog člana, izraz *dječja pornografija* znači svaki materijal koji vizuelno prikazuje dijete koje ispoljava stvarno ili simulirano eksplicitno seksualno ponašanje ili svaki prikaz djetetovih polnih organa za primarno seksualne svrhe.
3. Svaka ugovorna strana može da zadrži pravo da ne primjenjuje, u cjelosti ili djelimično, stav 1 tačka a i e ovog člana, koji se tiče proizvodnje i posjedovanja pornografskog materijala:
 - koji se isključivo sastoji od simuliranog prikaza ili realističnih slika nepostojećeg djeteta;
 - na kojem su djeca u starosnom dobu predviđenom u članu 18 stav 2, pri čemu su te slike oni sami izradili i posjeduju ih uz njihov pristanak i isključivo za njihovu sopstvenu privatnu upotrebu.
4. Svaka ugovorna strana zadržava pravo da ne primjenjuje, u cjelosti ili djelimično, stav 1 tačka f.

Član 21 - Krivična djela koja se odnose na učešće djeteta u pornografskim nastupima

1. Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere kojima se obezbjeđuje da se sljedeće umišljajno ponašanje smatra krivičnim djelom:
 - a. uključivanje djeteta da učestvuje u pornografskim nastupima ili navođenje djeteta na učešće u takvim nastupima;
 - b. primoravanje djeteta da učestvuje u pornografskim nastupima ili sticanje koristi od takvih nastupa ili iskorišćavanje djeteta na bilo koji drugi način u takve svrhe;
 - c. svjesno prisustvovanje pornografskim nastupima u kojima učestvuju djeca.
2. Svaka ugovorna strana zadržava pravo da ne primjenjuje, u cjelosti ili djelimično, stav 1 tačku c ovog člana na slučajeve u kojima su djeca uključena ili prisiljena u skladu sa stavom 1 tačka a i b.

Član 22 - Kvaranje djece

Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere da se krivičnim djelom smatra smišljeno ponašanje koje uzrokuje da dijete koje, prema relevantnim odredbama domaćeg zakona, nije još doseglo starosno doba utvrđeno u članu 18 stav 2, prisustvuje seksualnom zlostavljanju ili seksualnim aktivnostima, čak iako u njima ne učestvuje.

Član 23 - Vrbovanje djeteta za seksualne svrhe

Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere da se za krivično djelo smatra namjerno predlaganje punoljetnog lica putem informaciono-komunikacionih tehnologija da se sastane sa djetetom koje nije doseglo starosno doba utvrđeno u članu 18 stav 2, a za namjene izvršavanja nekog od krivičnih djela predviđenih članom 18 stav 1 podstav a ili članom 20 stav 1 podstava, protiv djeteta, kada nakon tog prijedloga uslijede materijalne radnje koje vode do takvog sastanka.

Protokol UN za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, kao dopuna Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2000) ("Palermo protokol")

Eksploatacija u najužem smislu uključuje eksploataciju, prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili pružanje usluga, ropstvo ili prakse služne ropstvu, potčinjavanje ili uklanjanje organa.

Trgovina ljudima znači vrbovanje, transport, prebacivanje, skrivanje ili prihvatanje osoba uz prijetnju ili upotrebom sile ili drugim oblicima prinude, otmice, obmane, prevare ili zloupotrebom moći ili nečijeg teškog položaja ili davanjem ili primanjem isplate ili neke druge koristi radi pridobijanja saglasnosti nekog lica koje ima kontrolu nad drugim licem u svrhu eksploatacije.

NORMATIVNI OKVIR ZAŠTITE DJECE OD SEKSUALNOG ISKORIŠĆAVANJA I SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA U CRNOJ GORI I MEĐUNARODNI STANDARDI

Za potrebe ovog istraživanja izvršena je pravna analiza relevantnih odredbi domaćeg zakonodavstva i njihova komparacija sa međunarodnim dokumentima u ovoj oblasti. Od unutrašnjih propisa posebno su analizirane sve inkriminacije iz oblasti zaštite djece od različitih oblika zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja, i izvršeno poređenje sa odredbama UN Konvencije o pravima djeteta, Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja i dr. Crna Gora je 2010. godine donijela Zakon o potvrđivanju Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, dok je u prethodnim državnim aranžmanima ratifikovala Konvenciju UN o pravima djeteta, kao i sve druge relevantne konvencije u ovoj oblasti.

USTAV CRNE GORE

U čl. 74 Ustava Crne Gore iz 2007. godine djetetu se jemči posebna zaštita od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebe. Naznačena odredba je kompatibilna sa odredbama čl. 34 Konvencije UN o pravima djeteta, odredbama čl. 1, 2 i 3 Fakultativnog protokola

uz Konvenciju o pravima djeteta, o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji, odredbama čl. 1 Konvencije SE o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja i sl.

Shodno čl. 8 Ustava Crne Gore zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu. U čl. 2 Konvencije SE predviđeno je da svaka ugovorna strana garantuje primjenu odredaba Konvencije, a naročito primjenu mjera za zaštitu žrtava, bez diskriminacije po osnovu pola, rase, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, političkog i drugog ubjeđenja, nacionalnog i socijalnog porijekla, pripadnosti nekoj nacionalnoj manjini, imovinskog stanja, rođenja, seksualne orijentacije, zdravstvenog stanja, invalidnosti ili nekog drugog svojstva.

Na osnovu izloženog može se konstatovati da su u načelu odredbe najvišeg pravnog akta Crne Gore u vezi sa oblastima zaštite djeteta i nediskriminacije u saglasnosti sa međunarodnim standardima.

KRIVIČNI ZAKONIK CRNE GORE⁸ (KZ CG)

Krivična djela koja regulišu zaštitu djece od seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije predviđena su i glavi XVIII KZ koja obuhvata grupu krivičnih djela protiv polne slobode i glavi XXXV koja obuhvata krivična djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Zakon o izmenama i dopunama KZ iz 2011. godine donosi bitne novine kod krivičnog djela prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječje pornografije i u čl. 211 a propisuje novo krivično djelo - navođenje maloljetnog lica da prisustvuje vršenju krivičnih djela protiv polne slobode.

KRIVIČNO DJELO SILOVANJE (ČL. 204 KZ CG)

Osnovni oblik ovog krivičnog djela sastoji se u prinudi na obljubu ili sa njom izjednačen čin upotrebom sile ili prijetnjom da će se neposredno napasti na život ili tijelo tog ili drugog lica. Biće ovog delikta u potpunosti korespondira sa rješenjima prihvaćenim u evropskom krivičnom zakonodavstvu, prema kojima i izvršilac i žrtva mogu biti lica oba pola, dok radnja izvršenja osim obljube obuhvata i sa njom izjednačen čin, odnosno protivprirodan blud. Krivično djelo ima dva teža oblika koji se razlikuju prema propisanoj kazni. Teži oblik iz st. 3 obuhvata kvalifikatorne okolnosti kao što su nastupanje teške tjelesne povrede pasivnog subjekta, zatim ako je djelo izvršeno od strane više lica ili ako je izvršeno na naročito svirep ili ponižavajući način ili je djelo izvršeno prema maloljetniku ili je imalo za posljedicu trudnoću. U stavu 4 predviđen je najteži oblik koji postoji u slučaju nastupanja smrti ili ako je djelo izvršeno prema djetetu.

U čl. 34 tač. (a) navođenje i prisiljavanje djeteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima, Konvencije UN o pravima djeteta predviđena je zaštita djeteta od svih oblika seksualnog izrabljivanja i seksualne zloupotrebe.

Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja u čl. 18 st. 1 tač. (b) koji obuhvata krivična djela seksualnog zlostavljanja predviđa kao krivično djelo upražnjavanje seksualnih aktivnosti sa djetetom uz prinudu, silu ili prijetnju.

⁸ Zakonik je objavljen u „Službenom listu RCG”, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i „Službenom listu CG”, br. 40/2008. i 25/2010.; „Službenom listu CG”, br. 32/2011. od 1.7.2011. godine

Analizom naznačenih odredbi konvencija i domaćeg zakonodavstva dolazi se do zaključka da je najteže krivično djelo protiv polne slobode djeteta, a to je silovanje, propisano crnogorskim krivičnim zakonodavstvom kompatibilno sa međunarodnim standardima u svim elementima konkretizacije posebnih elemenata zločina uz preciziranje pojma prinude i najteži oblik koji se odnosi na prinudu na obljudu djeteta.

KRIVIČNO DJELO OBLJUBA NAD NEMOĆNIM LICEM (ČL. 205 KZ CG)

Krivično djelo obuhvata obljudu ili sa njom izjednačen čin nad drugim licem pri čemu učinilac koristi duševno oboljenje, zaostali duševni razvoj, drugu duševnu poremećenost, nemoć ili kakvo drugo stanje tog lica usljed kojeg ono nije sposobno za otpor. Krivično djelo ima i dva kvalifikovana oblika koja obuhvataju nastupanje teške tjelesne povrede pasivnog subjekta, ako je djelo izvršeno od strane više lica, ili ako je izvršeno na naročito svirep i naročito ponižavajući način, ili ako je izvršeno prema maloljetniku ili je imalo za posljedicu trudnoću. Najteži oblik postoji u slučaju nastupanja smrti pasivnog subjekta ili ako je djelo izvršeno prema djetetu.

U čl. 18 st.1 tač. (b) u grupi inkriminacija seksualnog zlostavljanja djece Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualne eksploatacije predviđeno je krivično djelo upražnjavanja seksualnih aktivnosti sa djetetom zlopotrebom djetetovog izuzetno ranjivog stanja, naročito usljed duševnog ili fizičkog invaliditeta ili zavisnog položaja.

Analizom citiranih odredbi međunarodnog i unutrašnjeg prava dolazi se do zaključka da je krivično djelo obljudu nad nemoćnim licem propisano u crnogorskom zakonodavstvu kompatibilno sa ovom inkriminacijom propisanom čl.18 st. 1 tač. (b) Konvencije SE, imajući u vidu da je najteži oblik delikta ukoliko je izvršen na štetu djeteta (čl. 205 st.3 KZ CG). Nemoćno lice nije sposobno za pružanje otpora a obljudu se vrši iskorišćavanjem nekog od prethodno navedenih stanja.

KRIVIČNO DJELO OBLJUBA SA DJETETOM (ČL. 206 KZ CG)

Krivično djelo ima osnovni i dva teža oblika. U stavu 1 inkriminisano je vršenje obljudbe ili sa njom izjednačenog čina sa djetetom. U crnogorskom krivičnom pravu pod djetetom se smatra lice koje nije navršilo 14 godina života. Lica uzrasta od 14 do 18 godina smatraju se mlađim i starijim maloljetnicima. Teži oblici krivičnog djela propisani su s obzirom na težu posljedicu, dok je u stavu 4 predviđen osnov isključenja postojanja krivičnog djela ukoliko između učinioca i djeteta ne postoji značajna razlika u njihovoj duševnoj i tjelesnoj zrelosti.

U čl. 18 stav 2 Konvencije SE predviđeno je da svaka država ugovornica za potrebe regulisanja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja precizira starosnu granicu djeteta ispod koje je zabranjeno upuštati se u seksualne radnje sa djetetom. Niko razuman ne može sporiti neophodnost sankcionisanja seksualnih radnji prema osobama koje nijesu dosegle potreban nivo psihičke i fizičke razvijenosti za stupanje u seksualne odnose. **Crnogorsko zakonodavstvo je utvrdilo fiksnu donju starosnu granicu a to je 14 godina kao prosječno starosno doba u kome većina pojedinaca dostiže polnu zrelost. I kod ovog delikta postoji usaglašenost crnogorskog zakonodavstva sa međunarodnim standardima, odnosno obaveze države da propiše donju starosnu granicu ispod koje je zabranjeno upuštanje u seksualne radnje. Medjutim, naše zakonodavstvo ne definiše pojam djeta u skladu sa određenjima Konvencije SE.**

OBLJUBA ZLOUPOTREBOM POLOŽAJA (ČL. 207 KZ CG)

Osnovni oblik ovog krivičnog djela sastoji se u navođenu na obljudu ili sa njom izjednačen čin lica koje se prema učiniocu nalazi u odnosu podređenosti ili zavisnosti, pri čemu navođenje ne smije obuhvatiti prinudu. Teži oblik pripisan u st.2 postoji ukoliko nastavnik, vaspitač, staralac, usvojlac, roditelj, očuh, maćeha ili drugo lice koje zlopotrebom svog položaja ili ovlašćenja izvrši obljudu ili sa njom izjednačen čin sa maloljetnikom koji mu je povjeren radi učenja, vaspitavanja, staranja ili njege. U stavu 3 propisan je takođe teži oblik ovog krivičnog djela ukoliko je učinjeno prema djetetu pri čemu umišljaj učinioca mora da obuhvati kvalifikatornu okolnost, tj. da se radi o licu koje nije navršilo 14 godina. Najteži oblik propisan je u st.5 koji postoji u slučaju da je usljed izvršenja djela iz stava 3 nastupila smrt djeteta.

U čl. 18 st.1 tač. (b) Konvencije SE o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja propisan je kao jedan od oblika seksualnog zlostavljanja djece i upražnjavanje seksualnih aktivnosti sa djetetom koje prema odredbama domaćeg zakona nije u zakonskom starosnom dobu za stupanje u seksualne odnose zlopotrebom povjerenja, autoriteta, i uticaja koje učinilac ima u odnosu na dijete uključujući takvo ponašanje i unutar porodice.

Imajući u vidu sve relevantne elemente konkretizacije posebnih elemenata ovog krivičnog djela, a posebno radnje izvršenja, pasivnog subjekta, teže oblike i eksplicitno naznačenog izvršioca u st. 2 utisak je da je i ova inkriminacija u saglasnosti sa odgovarajućim odredbama Konvencije SE o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja.

NEDOZVOLJENE POLNE RADNJE (ČL. 208 KZ CG)

U crnogorskom zakonodavstvu krivično djelo nadozvoljene polne radnje sadrži elemente krivičnih djela iz čl. 204-207 i one su kažnjive samo ako su ostvareni svi elementi nekog od tih krivičnih djela sa razlikom što je umjesto obljudbe ili sa njom izjednačenog čina radnja izvršenja neka druga polna radnja kojom izvršilac ispoljava svoj seksualni nagon. U pitanju su radnje kojima se krši seksualni moral.

Imajući u vidu odredbe čl. 33 Konvencije o pravima djeteta i odredbe čl.1 Konvencije SE o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja čija je svrha sprečavanje seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece, **može se konstatovati da se propisivanjem ovog djela u crnogorskom zakonodavstvu, ukoliko se vrši prema djeci, na normativnom planu zabranjuje ugrožavanje tjelesnog i prihičkog integriteta djece žrtava nedozvoljenih polnih radnji, što je u saglasnosti sa međunarodnim standardima.**

PODVOĐENJE I OMOGUĆAVANJE VRŠENJA POLNOG ODNOSA (ČL. 209 KZ CG)

Ovo krivično djelo ima dva oblika koji se razlikuju prema radnji izvršenja. Prvi oblik je podvođenje maloljetnog lica radi vršenja obljudbe, sa njom izjednačenog čina ili druge polne radnje, dok se drugi oblik sastoji u omogućavanju vršenja obljudbe, sa njom izjednačenog čina ili druge polne radnje sa maloljetnim licem.

U čl. 34 st.1 tač. a Konvencije o pravima djeteta sankcionisano je navođenje djeteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima.

Imajući u vidu opravdanost ove inkriminacije u crnogorskom zakonodavstvu čiji je cilj da se maloljetnim osobama pruži pojačana zaštita u oblasti seksualnih odnosa, dolazi se do zaključka da postoji usaglašenost sa Konvencijom o pravima djeteta.

POSREDOVANJE U VRŠENJU PROSTITUCIJE (ČL. 210 KZ CG)

Biće ovog krivičnog djela obuhvata navođenje ili podsticanje drugog na prostituciju ili učestvovanje u predaji neke osobe drugome radi vršenja prostitucije ili putem sredstava javnog informisanja i drugih sličnih sredstava propagiranje ili reklamiranje prostitucije od strane učinioca. Teži oblik ovog krivičnog djela propisan je u stavu 2 u slučaju da se kao pasivni subjekt javlja maloljetno lice, tj. osoba koja nije navršila 18 godina. To obuhvata navođenje, podsticanje ili predaju radi prostitucije maloljetne osobe uključujući i reklamiranje i propagiranje prostitucije sa maloljetnim licem.

U čl. 19 Konvencije SE, koji obuhvata krivična djela koja se odnose na dječju prostituciju: predviđeni su sljedeći oblici inkriminacija:

- a) Uključivanje djeteta u prostituciju i navođenje djeteta na učestvovanje u prostituciji;
- b) Primoravanje djeteta na prostituciju ili sticanje koristi od toga ili iskorišćavanjem djeteta u takve svrhe na drugi način;
- c) Korišćenje usluga dječje prostitucije;

Analizom odredaba Konvencije i domaćeg zakonodavstva uočava se da krivično djelo posredovanje u vršenju prostitucije sadrži inkriminaciju iz čl.19 st.1 tač. a Konvencije SE, dok su tač. (b) i (c) pripisane krivičnim djelom trgovina ljudima (čl.444 KZ CG).

TRGOVINA LJUDIMA (ČL. 444 KZ CG)

Krivično djelo vrši onaj ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima. Ovo djelo ima i teže oblike. Ukoliko je radnja izvršenja preduzeta prema maloljetnom licu krivično djelo će postojati i kad izvršilac nije upotrijebio silu prijetnju i tome slično, i onda kada radnja izvršenja nije preduzeta na način koji joj daje karakter radnje izvršenja ovog delikta. Teži oblik postoji ukoliko je djelo učinjeno prema maloljetnom licu prinudom. U st. 7 inkriminisano je korišćenje usluga lica za koje učinilac zna da je prema njemu učinjeno djelo trgovina ljudima, dok je u st. 8 pripisan kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela koji postoji ukoliko je djelo učinjeno prema maloljetnom licu.

Analizom odredbi čl. 19 st. 1 tač. b i c , i čl. 23 Konvencije SE vidjećemo da su u potpunosti u saglasnosti sa odredbama čl. 444 KZ CG u dijelu krivičnogpravnog regulisanja primoravanja djeteta na prostituciju ili sticanje koristi od te inkriminisane djelatnosti, odnosno korišćenja usluga dječje prostitucije, kao i vrbovanje djeteta u seksualne svrhe. Odredbe crnogorskog zakonodavstva su u saglasnosti i sa odredbama čl. 2, 3 i 4 Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta, o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji. Odredbe

domaćeg zakonodavstva su kompatibilne i sa čl. 2, 3 4 i sl. Konvencije SE o borbi protiv trgovine ljudima.

PRIKAZIVANJE PORNOGRAFSKOG MATERIJALA DJECI I PROIZVODNJA I POSJEDOVANJE DJEČJE PORNOGRAFIJE (ČL. 211 KZ CG)

Ovo krivično djelo čini onaj ko djetetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim tekstove, slike, audiovizuelne ili druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, zatim, ko iskoristi maloljetnika za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu, ko nabavlja, prodaje, prikazuje, prisustvuje prikazivanju, javno izlaže ili elektronski ili na drugi način čini dostupnim slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine nastale izvršenjem djela, ili ko takve predmete posjeduje. Ukoliko je djelo izvršeno prema djetetu radi se o kvalifikovanom obliku. Ukoliko je djelo izvršeno upotrebom sile ili prijetnje takođe se radi o težem obliku. Predviđena je obaveza oduzimanja i uništenja predmeta krivičnog djela.

Naznačene odredbe u saglasnosti su sa odredbama čl. 20 i 21 Konvencije SE koje regulišu krivična djela koja se odnose na dječju pornografiju i učešće djeteta u pornografskim nastupim kao i sa Konvencijom o visokotehnološkom kriminalitetu koju je Crna Gora ratifikovala.

NAVOĐENJE MALOLJETNOG LICA DA PRISUSTVUJE VRŠENJU KRIVIČNIH DJELA PROTIV POLNE SLOBODE (ČL. 211 a KZ CG)

Krivično djelo vrši onaj ko navede dijete da prisustvuje silovanju, obljudi ili sa njom izjednačenim činom ili drugoj nedozvoljenoj polnoj radnji. Ukoliko je djelo učinjeno prema maloljetniku upotrebom sile ili prijetnje radi se o težem obliku.

Odredbe ovog krivičnog djela saglasne su sa odredbama čl. 21 Konvencije SE.

Shodno čl. 125 KZ CG zastarijevanje krivičnog gonjenja za djelo učinjeno na štetu maloljetnog lica ne teče dok to lice ne navrš 18 godina, što je u skladu sa čl.33 Konvencije SE koji reguliše zakonsku zastaru.

ZAKONIK O KRIVIČNOM POSTUPKU CRNE GORE⁹ (ZKP)

Danom početka primjene ovog zakonika prestaje da važi Zakonik o krivičnom postupku („Službeni list RCG”, br. 71/03 i 47/06), osim odredaba glave XXIX koja će se primjenjivati do donošenja zakona kojim će se urediti postupak prema maloljetnicima i druga pitanja u vezi položaja maloljetnih učinilaca krivičnih djela. **ZKP je regulisana opšta zaštita svjedoka u krivičnom postupku uključujući i djecu žrtve krivičnih djela.**

ZAKON O ZAŠTITI SVJEDOKA¹⁰

U čl. 1 Zakona o zaštiti svjedoka uređuju se uslovi i postupak za pružanje zaštite i pomoći svjedoku van suda kada postoji osnovana bojazan da bi davanjem iskaza, u cilju dokazivanja krivičnog djela

⁹ „Službeni list Crne Gore”, broj 57/09 od 18. avgusta 2009. godine

¹⁰ „Službeni list Crne Gore”, broj 79/10

za koje je ovim zakonom propisana mogućnost zaštite, bio izložen stvarnoj ili ozbiljnoj opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet, slobodu ili imovinu većeg obima, a druge mjere zaštite nijesu dovoljne. Zaštita i pomoć može se pružiti i na zahtjev svjedoka i njemu bliskom licu.

Ove odredbe u saglasnosti su sa poglavljem IV Konvencije SE koje obuhvata mjere zaštite i pomoći žrtvama krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije djece.

ZAKON O POSTUPANJU PREMA MALOLJETNICIMA U KRIVIČNOM POSTUPKU¹¹

U decembru 2011. godine Skupština Crne Gore donijela je Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (zakon će se primjenjivati od 01.09. 2012. god.), koji u glavi IV sadrži posebne odredbe o zaštiti maloljetnih lica kao učesnika u krivičnom postupku, odnosno maloljetnih lica koja su oštećena krivičnim djelom i saslušavaju se kao svjedok u krivičnom postupku. Učesnici u postupku, organi i ustanove od kojih se traže obavještenja, izvještaji ili mišljenja, kao i mediji, dužni su da se staraju o zaštiti privatnosti maloljetnog lica, uključujući zaštitu identiteta i podataka koji mogu otkriti identitet. Bilo koja informacija koja bi mogla ukazati na identitet maloljetnog lica koje je oštećeno krivičnim djelom ili je svjedok u postupku ne može biti objavljena bez izričite dozvole sudije, odnosno državnog tužioca koji postupa u predmetu. U krivičnom postupku u kojem je učesnik maloljetno lice oštećeno krivičnim djelom ili u kojem se maloljetno lice saslušava kao svjedok, radnje, po pravilu, preduzimaju lica koja su stekla posebna znanja iz oblasti prava djeteta i o pravilima postupanja sa maloljetnim učioniocima krivičnih djela i maloljetnim licima kao učesnicima u krivičnom postupku, vodeći računa o uzrastu, ličnim svojstvima, obrazovanju i prilikama u kojima živi maloljetno lice.

Saslušanje maloljetnog lica, po pravilu, obavlja državni tužilac i sudija istog pola kao maloljetno lice, u posebnoj prostoriji opremljenoj tehničkim uređajima za audiovizuelno snimanje. Izuzetno, maloljetno lice može se ponovo saslušati ako za to postoje opravdani razlozi. Saslušanje se sprovodi u prisustvu zakonskog zastupnika maloljetnog lica i, po pravilu, uz pomoć stručnih lica, ako to nije protivno interesima postupka ili maloljetnog lica. Saslušanje maloljetnog lica koje nije navršilo 14 godina života (dijete), kao oštećenog ili svjedoka u postupku, obavezno se sprovodi uz pomoć stručnog lica. Stranke i branilac okrivljenog postavljaju pitanja maloljetnom licu preko sudije, odnosno državnog tužioca.

Ako se saslušanje maloljetnog lica vrši uz pomoć uređaja za audiovizuelno snimanje, snimak će se zapečatiti i priključiti zapisniku. Izuzetno, ako za to postoje opravdani razlozi, maloljetna lica, kao svjedoci, odnosno oštećeni mogu se saslušati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno zavodu ili ustanovi u kojoj borave, bez obzira na tehničku opremljenost istih. Maloljetno lice koje nije navršilo 14 godina života (dijete) koje je oštećeno krivičnim djelom ili se saslušava kao svjedok ne može se suočavati sa okrivljenim. Ako se kao svjedok, odnosno oštećeni saslušava maloljetno lice starije od 14 godina života, koje se usljed prirode krivičnog dela, posljedica ili drugih okolnosti nalazi u posebno teškom psihičkom stanju, to lice ne može se suočavati sa okrivljenim. Nadležni organi koji preduzimaju radnje u postupku u kojem učestvuje maloljetno lice preduzeće potrebne mjere kako bi se, u njihovim službenim prostorijama, izbjegao susret maloljetnog lica sa okrivljenim. Na prijedlog državnog tužioca, organa starateljstva ili po službenoj dužnosti, sudija, odnosno predsjednik vijeća će maloljetnom licu, kada ocijeni da je to u interesu zaštite njegove ličnosti,

¹¹ „Službeni list Crne Gore”, broj 64/11 od 29.12.2011. godine

u skladu sa zahtjevima pravičnosti, postaviti punomoćnika iz reda advokata koji su, po pravilu, stekli posebna znanja iz oblasti prava djeteta i o pravilima postupanja sa maloljetnim učioniocima krivičnih djela i maloljetnim licima kao učesnicima u krivičnom postupku. Troškovi ovakvog zastupanja padaju na teret budžetskih sredstava suda. Kada prepoznavanje osumnjičenog ili okrivljenog vrši maloljetno lice, organ koji vodi krivični postupak će postupati posebno obazrivo, a takvo prepoznavanje će se u svim fazama postupka vršiti na način koji u potpunosti onemogućava da osumnjičeni, odnosno okrivljeni vidi maloljetno lice. Poziv maloljetnom licu kao svjedoku upućuje se preko njegovog zakonskog zastupnika. Na maloljetno lice koje nije navršilo 14 godina života (dijete) se ne primjenjuju odredbe Zakonika o krivičnom postupku kojima je uređeno kažnjavanje zbog odbijanja svjedočenja.

Analizom relevantnih odredbi Konvencije o pravima djeteta, zatim odredbi čl. 34, 35 i 36 Konvencije SE zaključuje se da je donošenjem Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku u dijelu odredbi koje se odnose na zaštitu djece oštećene krivičnim djelom u Crnoj Gori značajno unaprijeđen položaj djece žrtava krivičnih djela s obzirom da su ispoštovani međunarodni standardi u ovoj oblasti.

ZAKON O POLICIJI¹²

U čl. 16 Zakona o policiji propisano je da policijska ovlašćenja prema maloljetnim licima, mlađim punoljetnim licima i u predmetima krivično-pravne zaštite djece i maloljetnika primjenjuje policijski službenik posebno osposobljen za poslove suzbijanja maloljetničke delikvencije. Ako u ovakvim slučajevima ne može postupati posebno osposobljeni policijski službenik, policijska ovlašćenja prema maloljetnom licu može primijeniti i drugi policijski službenik, kada razlozi hitnosti ili druge okolnosti to nalažu. Pri preduzimanju radnji prema maloljetnom licu, a naročito pri njegovom saslušanju, policijski službenik je dužan da postupa obazrivo, vodeći računa o duševnoj razvijenosti, osjetljivosti, ličnim svojstvima i privatnosti maloljetnika. Prema maloljetnom licu policijska ovlašćenja se, po pravilu, primjenjuju u prisustvu roditelja ili zakonskog zastupnika.

U čl. 52 ZOP predviđeno je preduzimanje odgovarajućih mjera zaštite oštećenog, svjedoka i drugih lica koja su dala ili mogu dati podatke koji mogu biti od interesa za krivični postupak ili lica koje je s navedenim licima u vezi, ako mu prijete opasnost od učinilaca krivičnog djela ili drugih lica. Prilikom podnošenja pisanog izvještaja o sadržaju obavještenja, na čije je prikupljanje policija ovlašćena u skladu sa zakonom, policijski službenik može uskratiti podatak o identitetu lica koje je dalo obavještenje, ako procijeni da bi otkrivanjem identiteta to lice bilo izloženo opasnosti po život, narušavanju zdravlja ili bi se ugrozila njegova sloboda i imovina. Podaci o identitetu lica koje je dalo obavještenje smatraju se službenom tajnom.

Naznačene odredbe su u skladu sa čl. 5 st. 1 i 3, Konvencije SE o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja.

PORODIČNI ZAKON¹³

U čl. 87 Porodičnog zakona propisano je da roditelj koji zloupotrebljava roditeljska prava ili grubo zanemaruje roditeljske dužnosti, lišava se roditeljskog prava. Zloupotreba prava postoji naročito

¹² Zakon o policiji, koji je donijela Skupština Republike Crne Gore na drugoj sjednici prvog redovnog zasjedanja u 2005. godini, dana 26. aprila 2005. godine.

¹³ „Službeni list Crne Gore”, broj 1/2007”. od 9.1.2007. godine

ako roditelj fizički, seksualno ili emocionalno zlostavlja dijete; izrabljuje dijete prisiljavajući ga na pretjerani rad, ili na rad koji ugrožava moral, zdravlje ili obrazovanje djeteta, odnosno na rad koji je zabranjen zakonom; podstiče dijete na vršenje krivičnih djela; razvija loše navike i sklonosti i sl. **Naznačena odredba je u saglasnosti sa čl.14 Konvencije SE o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja.**

ZAKON O ZAŠTITI OD NASILJA U PORODICI¹⁴

U čl. 2 Zakona propisano je da nasilje u porodici obuhvata činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno.

U čl. 20 određene su zaštitne mjere koje se mogu izreći učiniocu:

- 1) udaljenje iz stana ili drugog prostora za stanovanje;
- 2) zabrana približavanja;
- 3) zabrana uznemiravanja i uhođenja;
- 4) obavezno liječenje od zavisnosti;
- 5) obavezni psihosocijalni tretman.

Shodno čl. 14 stav 3 Konvencije SE kada su roditelji ili lica koja se staraju o djeci umiješani u seksualno iskorišćavanje i seksualno zlostavljanje djece svaka država ugovornica reguliše postupak izmještanja navodnog počinioca i mogućnost izmještanja žrtve iz porodičnog okruženja.

Očigledno je da su norme domaćeg zakonodavstva kompatibilne sa odredbama Konvencije SE o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja.

ZAKON O AMNESTIJI LICA OSUĐENIH ZA KRIVIČNA DJELA PROPISANA ZAKONIMA CG

Shodno odredbama zakona nije moguća amnestija za počiniocce krivičnih djela iz oblasti seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije maloljetnika.

ZAKON O ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI¹⁵

Shodno relevantnim odredbama ovog Zakona nadležene zdravstvene institucije u pružanju zdravstvene zaštite potencijalnim žrtvama seksualne eksploatacije, obezbjeđuju odgovarajuću zdravstvenu zaštitu kroz javne zdravstvene ustanove, uvažavajući principe hitnosti i prioriteta.

Mehanizmi podrške i pomoći koji se obezbjeđuju u javnim zdravstvenim ustanovama obuhvataju: a) procjenu zdravstvenog stanja potencijalne žrtve, odgovarajuće dijagnostičke pretrage i terapijske usluge, kao i prijedloge za dalje liječenje sa detaljnom medicinskom evidencijom o svim nalazima; b) prepoznavanje potencijalne žrtve i obavještanje odgovarajućih službi u sistemu zaštite žrtava. Zdravstvene službe, u svim slučajevima sumnje da je lice potencijalna žrtva seksualne eksploatacije, primjenjuju samo neophodne standarde identifikacije kako bi se ispoštovalo:

a) pravo na privatnost potencijalne žrtve, naročito za pitanja lične prirode i traumatična pitanja koja nisu neophodna da bi se pružila zdravstvena zaštita;

¹⁴ „Službeni list Crne Gore”, broj 46/10

¹⁵ „Službeni list Crne Gore”, broj 39/04 od 09.04.2004, 14/10 od 17.03.2010

b) pravo potencijalne žrtve na sve informacije u vezi zdravstvenog stanja, stepenu ugroženosti zdravlja, načinu liječenja i medicinskim intervencijama;

c) pružanje zdravstvenih usluga ne smije se uslovljavati nedostatkom identifikacionih dokumenata. **Citirane odredbe su u saglasnosti sa čl. 14 stav 1 Konvencije SE shodno kojima svaka država ugovornica preduzima mjere pružanja pomoći žrtvama u smislu njihovog fizičkog i psihosocijalnog oporavka.**

ZAKON O SOCIJALNOJ I DJEČJOJ ZAŠTITI¹⁶

Na osnovu odredbi ovog Zakona u pružanju socijalne, dječje zaštite i porodične zaštite potencijalnim žrtvama seksualne eksploatacije, državljanima Crne Gore i stranim državljanima, obezbjeđuje se odgovarajuća socijalna, dječja i porodična zaštita, preko JU centara za socijalni rad, sa prioritetom u odnosu na ostale slučajeve. Socijalna i dječja zaštita stranim državljanima potencijalnim žrtvama seksualne eksploatacije obuhvata pravo na jednokratnu novčanu pomoć i pravo na postavljanje staraoca. Socijalna i dječja zaštita državljana Crne Gore potencijalnih žrtava seksualne eksploatacije obezbjeđuje se u skladu sa zakonom. Socijalna i dječja zaštita i zaštita u oblasti porodičnih odnosa pruža se potencijalnim žrtvama za vrijeme njihovog boravka na teritoriji države bez obzira gdje su smještene. Mehanizmi pomoći obuhvataju: a) procjenu socijalno-ekonomskog stanja, kao osnova za dodjelu jednokratne novčane pomoći i drugih oblika zaštite u skladu sa zakonom, b) utvrđivanje zakonskog osnova za postavljanje staraoca, c) izradu individualnih planova zaštite potencijalnim žrtvama trgovine ljudima u saradnji sa drugim potpisnicima sporazuma. JU centri za socijalni rad, u svim slučajevima sumnje da je osoba žrtva trgovine ljudima, primjenjuju standarde identifikacije, kako bi se ispoštovalo: a) pravo na privatnost potencijalnih žrtava, naročito za pitanja lične prirode i pitanja traumatične prirode, ukoliko nijesu u svrhu prikupljanja neophodnih podataka, b) pravo potencijalne žrtve na sve informacije u oblasti socijalne, dječje zaštite i porodičnih odnosa, kao i u drugim mogućim postupcima koji će se preduzimati u cilju njene zaštite.

Citirane odredbe su u saglasnosti sa čl. 11 i 14 Konvencije SE.

ZAKONI IZ OBLASTI OBRAZOVANJA I VASPITANJA U CRNOJ GORI

Važećim zakonima o predškolskom, osnovnom obrazovanju i vaspitanju, gimnaziji i stručnom obrazovanju kreirana je normativna osnova za obezbjeđenje odgovarajućeg smještaja, odnosno nastavak obrazovanja u javnim vaspitnoobrazovnim ustanovama, sa prioritetom u odnosu na ostale slučajeve, u skladu sa propisima koji regulišu odgovarajuću oblast vaspitanja i obrazovanja, uz poštovanje prava na privatnost, naročito za pitanja lične prirode i traumatična pitanja koja nisu neophodna da bi se uključile u vaspitnoobrazovni sistem žrtve krivičnih djela.

Istovremeno, odgovarajuće službe Ministarstva, kao i psihološko-pedagoške službe u javnim vaspitnoobrazovnim ustanovama obezbjeđuju brzo i efikasno uključivanje djece u vaspitno-obrazovni sistem na teritoriji države. Mehanizmi podrške i pomoći koji će obezbijediti djeci – potencijalnim žrtvama seksualne eksploatacije, zasnivaju se na:

posebnim pedagoško-psihološkim postupcima u službama vaspitnoobrazovnih ustanova i uz njihovu procjenu fizičkog i psihičkog stanja djece, upućivanje na posebne stručne tretmane, kao i predloge za određivanje posebnih programa, u skladu sa propisima za tu oblast vaspitanja i obrazovanja; praćenju ponašanja i učenja djeteta i obavještanju odgovarajućih službi u sistemu zaštite djece.

¹⁶ „Službeni list Crne Gore”, broj 78/05 i „Službeni list CG”, br. 73/10 i 40/11

Naznačene odredbe u saglasnosti su sa čl. 11 i 14 Konvencije SE.

ZAKON O AZILU¹⁷

Crna Gora je donijela Zakon o azilu 2006. godine. Kako tražioci azila spadaju u kategoriju potencijalnih žrtava seksualne eksploatacije, to je nužno navesti osnovne odredbe ovog zakona koje im obezbeđuju zaštitu od reviktimizacije. Tako čl. 6. propisuje zabranu protjerivanja ili vraćanja lica protiv njegove volje na teritoriju gdje bi njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog njegove rase, pola, jezika, vjeroispovesti, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkih stavova. U čl. 11 predviđena je zaštita lica sa posebnim potrebama kao što su maloljetna lica, lica koja su bila izložena mučenju, silovanju ili drugim teškim oblicima, psihičkog, fizičkog ili seksualnog nasilja i drugih ugroženih lica.

Naznačene odredbe su u saglasnosti sa poglavljem IX, odnosno čl. 38 koji obuhvata opšta načela i mjere za međunarodnu saradnju Konvencije SE.

ZAKON O STRANCIMA¹⁸

U čl. 51 Zakona uvedena je značajna novina koja se odnosi na privremeni boravak iz humanitarnih razloga. Privremeni boravak iz humanitarnih razloga može se odobriti strancu za koga se pretpostavlja da je žrtva krivičnog djela trgovine ljudima, kao i maloljetnom strancu koji je napušten ili je žrtva organizovanog kriminala i u slučaju kad ne ispunjava uslove iz člana 36 ovog Zakona. Privremeni boravak iz humanitarnih razloga neće se odobriti strancu ukoliko to zahtijevaju razlozi nacionalne bezbjednosti i javnog poretka. Privremeni boravak iz humanitarnih razloga odobrava se na period od tri mjeseca do jedne godine i može se produžavati sve dok postoje razlozi iz stava 1 ovog člana. Stranac iz stava 1 ovog člana ne smije se prinudno udaljiti zbog nezakonitog ulaska ili boravka u Crnoj Gori. Strancu iz stava 1 ovog člana, za koga postoji opravdani strah da bi davanjem iskaza mogao biti izložen opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet ili slobodu, obezbeđuje se zaštita i ostvarivanje prava po odredbama zakona kojim se uređuje zaštita svjedoka.

Naznačene odredbe komaptibilne su sa relevantnim odredbama Konvencije SE o borbi protiv trgovine ljudima.

ZAKLJUČAK

Imajući u vidu da seksualni delikti na štetu djece i maloljetnika predstavljaju napad na psihofizički integritet žrtve i da izazivaju teške i dugotrajne negativne posljedice veoma je važno pravnu regulativu usaglasiti sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Koncept pravne zaštite djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja u zakonodavstvu Crne Gore u većem dijelu je kompatibilan sa međunarodnim standardima.

Međutim, pravni okvir ne može biti sveden samo na krivično-pravne odredbe kojima se ne može u cjelini regulisati ova vrlo osjetljiva oblast u svim aspektima. Doživljaj ovih krivičnih djela u periodu puberteta i adolescencije može ostaviti veoma teške posljedice na kasnije ponašanje i psihičko stanje žrtve. Da bi se djetetu pomoglo da prevlada negativne i često šokantne doživljaje nije dovoljno fokusirati se samo na žrtvu, već pomoć treba pružiti i drugim članovima porodice koji

egzistiraju u istom socijalnom prostoru. Stoga je neophodan multidisciplinarni pristup. Iako je naše zakonodavstvo u većem dijelu harmonizovano sa međunarodnim standardima i obavezujućim normama međunarodnog prava, postoji potreba za daljom nadgradnjom zakonodavstva u cilju dostizanja najvećeg stepena usklađenosti sa obavezujućim međunarodnim akterima, a posebno sa Konvencijom SE o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja.

U cilju ostvarivanja višeg standarda, potrebno je:

- **U crnogorski Krivični zakonik uvesti mjeru bezbjednosti *zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim*** (Krivični zakonik Crne Gore ne poznaje mjeru bezbjednosti *Zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim*. Odredba čl. 31 Konvencije SE obavezuje države članice da obezbijede da se zaštite prava i interesi žrtava kao i njihovih posebnih potreba u ulozi svjedoka uključujući i onemogućavanje kontakta između žrtava i učinilaca na sudu ili u policiji.
- **Odrediti državni organ koji će biti zadužen za prikupljanje i čuvanje podataka o identitetu i genetskom profilu lica osuđenih za krivična djela seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece.** (Crna Gora je 2008. godine donijela Zakon o zaštiti podataka o ličnosti i osnovala Agenciju za zaštitu ličnih podataka). Međutim, odredbe čl. 37 Konvencije SE obavezuju svaku ugovornu stranu da preduzime potrebne mjere za prikupljanje i čuvanje podataka o identitetu i genetskom profilu lica osuđenih za krivična djela predviđena Konvencijom i odredi državni organ koji će biti nadležan za realizaciju naznačenih aktivnosti).
- **Značajno pooštriti i proširiti kaznenu politiku protiv izvršilaca krivičnih djela seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja djece uvođenjem novih sankcija i mjera u skladu sa članom 27 Konvencije SE.**
- **Definiciju djeteta u crnogorskom krivičnom zakonodavstvu usaglasiti sa odredbom čl.1 UN Konvencije o pravima djeteta i čl. 3 Konvencije SE.** Budući da naše krivično zakonodavstvo djetetom smatra lice koje nije navršilo 14 godina, dok se maloljetnim licem smatra osoba koja nije navršila 18 godina života.

¹⁷ „Službeni list Crne Gore”, broj 45/06

¹⁸ „Službeni list Crne Gore”, broj 32/2011”. od 1.7.2011. god

3. REZULTATI SPROVEDENOG ISTRAŽIVANJA

Istraživanjem su obuhvaćeni svi centri za socijalni rad, osnovna državna tužilaštava, osnovni sudovi i uprave policije na teritoriji Crne Gore. Podaci o pojavi seksualnog iskorištavanja djece su prikupljeni za period od 1. januara 2008. godine do 30. juna 2011. godine.

U cilju sprovođenja ovog istraživanja nadležnim organima i službama je poslato ukupno 62 upitnika. Prikupljeni su podaci:

- **centara za socijalni rad** iz sljedećih opština sa teritorije Crne Gore: Podgorica, Nikšić, Cetinje, Danilovgrad, Kotor, Tivat, Budva, Bar, Ulcinj, Plav, Andrijevica, Rožaje, Bijelo Polje, Mojkovac, Kolašin, Šavnik, Pljevlja, Žabljak, Plužine.
- **osnovnih sudova** sa teritorije Crne Gore u opštinama: Nikšić, Cetinje, Danilovgrad, Kotor, Bar, Ulcinj, Herceg Novi, Plav, Berane, Rožaje, Bijelo Polje, Kolašin, Pljevlja.
- **osnovnih državnih tužilaštava** sa teritorije Crne Gore, u opštinama: Podgorica, Nikšić, Cetinje, Bar (bez stava jer nemaju praktičnog iskustva), Ulcinj, Kotor, Herceg Novi, Kolašin, Bijelo Polje, Pljevlja, Berane, Plav, Rožaje
- **područne jedinice uprave policije** u opštinama: Podgorica, Nikšić, Cetinje, Danilovgrad, Tivat, Budva, Bar.

Organizovane su četiri fokus grupe (grupni intervju) na kojima su profesionalci razmjenjivali mišljenja o temama koje su ključne za razumijevanje i unapređivanje položaja djece žrtava seksualne eksploatacije. U grupnim intervjuima (fokus grupama) su pored predstavnika institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore učestvovali profesionalci/operativci koji su direktno angažovani u procesu rada i zaštite djece žrtava seksualnog iskorištavanja, i to: predstavnici centra za socijalni rad, škole, policije, tužilaštva, suda, NVO, zdravstvene institucije/doma zdravlja, predstavnici izvršne i zakonodavne vlasti. Profesionalci angažovani u oblasti obrazovanja, socijalne zaštite, prevencije seksualne eksploatacije i pružanja direktne asistencije djeci žrtavama seksualne eksploatacije, razgovarali su o trendovima u ovoj oblasti, programima prevencije i zaštite i samim mehanizmima identifikacije i pružanja pomoći djeci žrtavama seksualnog iskorištavanja. Prva fokus grupa je organizovana u Bijelom Polju. U njenom radu su učestvovali predstavnici Centra za socijalni rad, područne jedinice Uprave policije, Osnovnog suda, NVO "Žene za bolje sutra", osnovne škole i Centra za podršku djeci i porodici.

Druga fokus grupa održana je u Podgorici sa predstavnicima Centra za socijalni rad, policije, osnovnog tužilaštva, višeg tužilaštva, višeg suda, Gimnazije „Slobodan Škerović“ i NVO „Crnogorski ženski lobi“.

Fokus grupa u Baru je održana sa predstavnicima Centra za socijalni rad, policije, Tužilaštva i Osnovnog suda. Grupnom intervjuu nisu prisustvovali predstavnici obrazovne ustanove i predstavnici zdravstvene ustanove.

Posljednja fokus grupa održana je u Podgorici sa predstavnicima vlasti koji su zaduženi za kreiranje politike u oblasti koja se tiče zaštite djece od seksualne eksploatacije. Grupni intervju je sproveden sa predsjednikom i članovima Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, poslanicima Skupštine Crne Gore, predstavnicima kancelarije Nacionalnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, predstavnicima Ministarstva rada i socijalnog staranja, predstavnicima Ministarstva prosvjete, članovima i predstavnicima nevladinog sektora.

Važno je posebno napomeniti da ni u jednom grupnom intervjuu (fokus grupi) nisu učestvovali predstavnici zdravstvenog sistema iako je u svakom upućenom pozivu bila naglašena važnost njihovog učešća i doprinosa koji mogu dati ovom istraživanju.

Podaci su zatraženi od četiri NVO koje neposredno rade sa žrtvama seksualne eksploatacije, međutim odgovori su dostavljeni samo od **organizacije “Crnogorski ženski lobi”**, koja je u predmetnom periodu imala 34 djeteta žrtve seksualnog iskorištavanja.

Istraživanje o seksualnoj eksploataciji djece, pored gore navedenog, obuhvatilo je i sprovođenje intervjua sa djecom žrtvama seksualne eksploatacije koje su smještene/zbrinute u skloništu za pružanje pomoći i zaštite žrtvama trgovine ljudima. Intervju je baziran na dobrovoljnoj osnovi i sproveden uz prethodno dobijenu saglasnost od strane roditelja/staratelja. Intervju je obavljen sa šest djevojčica, žrtava seksualnog iskorištavanja.

3.1. POJAM SEKSUALNOG ISKORIŠĆAVANJA DJECE, RASPROSTRANJENOST POJAVE I TIPOVI SEKSUALNOG ISKORIŠĆAVANJA

3.1.1. POJAM SEKSUALNOG ISKORIŠĆAVANJA DJECE

Na pitanje koje se odnosilo na određenje pojma i definisanje pojave seksualne eksploatacije, samo dva dostavljena odgovora (dobijena putem upitnika) odgovarala su opšte usvojenim definicijama, što ukazuje na nerazumijevanje i neprepoznavanje pojave seksualne eksploatacije od strane stručnih lica. Zanimljiva je činjenica da je većina odgovora na ovo pitanje sadržala definiciju silovanja, incesta i nedozvoljenih polnih radnji dok je u velikom broju slučajeva segment pribavljanja ekonomoske ili druge koristi izostavljen. Osim toga, analizom dostavljenih odgovora zaključuje se da se nizak procenat slučajeva odnosi na prostituciju, trgovinu i dječiju pornografiju a da profesionalci uglavnom rade sa djecom žrtvama seksualnog zlostavljanja.

NVO “Crnogorski ženski lobi” je **pojam seksualnog iskorištavanja djece definisao na sljedeći način:**

seksualna eksploatacija djece podrazumijeva seksualnu zloupotrebu djece od strane odraslih, najčešće poznatih osoba, koja je u poziciji moći ili predstavlja autoritet za dijete. Seksualna zloupotreba djece najčešće se obavlja uz nadoknadu nekoj drugoj osobi ili osobama/grupi kojima se dijete ustupa ili koji ga seksualno eksploatišu.

Tri osnovna i često povezana oblika komercijalne seksualne eksploatacije djece su:

- prostitucija
- pornografija
- trgovina djecom u svrhe seksualnog iskorištavanja

Osim ovih oblika seksualne eksploatacije djece vrlo česti oblici su i :

- silovanje
- incest
- seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje

Seksualno iskorištavanje djece putem interneta (ili korišćenja informacionih i komunikacionih tehnologija) je najčešće u vezi sa proizvodnjom, skupljanjem i distribucijom **dječije pornografije**.

Profesionalci koji su učestvovali u radu **fokus grupa** su uglavnom prepoznavali pojam seksualnog iskorištavanja djece sa bitnom karakteristikom pribavljanja ekonomske koristi od strane drugog lica. Međutim, na osnovu rezultata sprovedenih fokus grupa može se zaključiti da je većina učesnika, u okviru svog profesionalnog angažovanja, uglavnom radila sa djecom žrtvama seksualnog zlostavljanja što upućuje da mali broj djece žrtava seksualnog iskorištavanja zatraži pomoć i zaštitu od nadležnih organa.

Djeca žrtve seksualnog iskorištavanja, prema rezultatima intervjua, prepoznaju pojam seksualnog iskorištavanja kao pojave, ali nikada nisu vjerovala da se to stvarno događa djeci niti da se može dogoditi njima. Međutim, rezultati intervjua su pokazali da određena grupa djece, posebno djeca koja žive i rade na ulici, pojedine tipove seksualnog iskorištavanja (kao što su dječija prostitucija i dječija pornografija) nerijetko smatraju načinom lake i zabavne zarade i ne prepoznaju kao nešto loše.

3.1.2. RASPROSTRANJENOST POJAVE I TIPOVI SEKSUALNOG ISKORIŠĆAVANJA

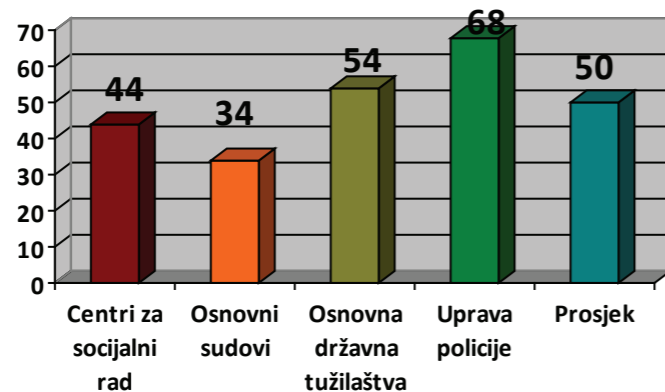
Slučajevi seksualnog iskorištavanja djece u periodu od 1. januara 2008. do 30. juna 2011. godine registrovani su u trinaest (13) područnih jedinica uprave policije, dvanaest (12) osnovnih državnih tužilaštava, osam (8) centara za socijalni rad i sedam (sedam) osnovnih sudova na teritoriji Crne Gore.

	Centri za socijalni rad	Osnovni sudovi	Osnovno državno tužilaštvo	Uprava policije
Podgorica	+		+	+
Nikšić	+	+	+	+
Cetinje			+	+
Danilovgrad				+
Andrijevica	+			
Rožaje	+	+	+	
Plav			+	
Berane		+	+	+
Pljevlja	+	+	+	+

Žabljak	+			
Kolašin				+
Bijelo Polje		+	+	+
Bar	+		+	+
Ulcinj	+	+	+	+
Kotor			+	
Tivat				+
Budva				+
Herceg Novi		+	+	+
	8	7	12	13

Ukupan broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja djece u periodu od 1. januara 2008. do 30. juna 2011. godine prema različitim institucijama:

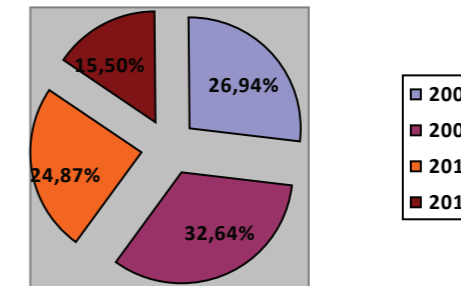
Centri za socijalni rad	44
Osnovni sudovi	34
Osnovna državna tužilaštva	54
Uprave policije	68
Prosjeak	50

Prosječan broj registrovanih slučajeva seksualnog iskorišćavanja u datom četvorogodišnjem periodu je 50, a maksimalni broj je evidentiran u područnim jedinicama uprave policije (68).

Prosječan broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja po godinama (period od 1. januara 2008. do 30. juna 2011. godine):

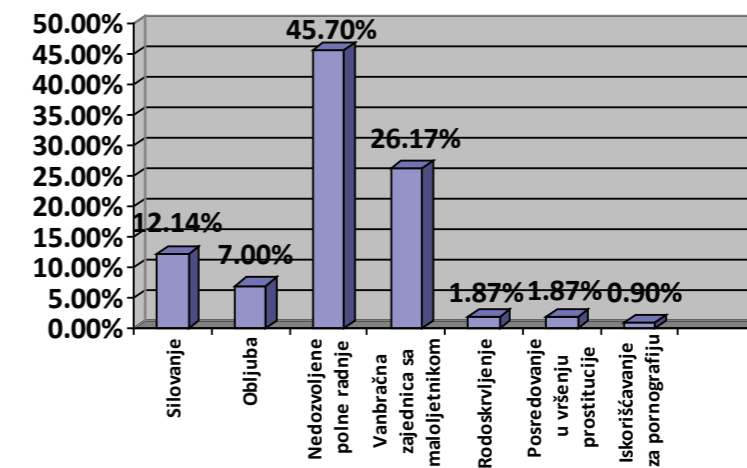
	2008	2009	2010	2011	
	8	13	9	15	
	9	11	13	1	
	11	21	9	4	
	24	17	17	10	
prosjeak	13	15,75	12	7,5	48,25
procenat	26,94%	32,64%	24,87%	15,5%	100%

Najveći procenat slučajeva djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, zabilježen je 2009. godine (32,64%). Značajan broj slučajeva registrovan je i u toku prve polovine 2011. godine (15,5%).

Broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja po tipu iskorišćavanja u periodu od 1. januara 2008. do 30. juna 2011.godine:

	Centri za socijalni rad	Osnovni sudovi	Osnovno državno tužilaštvo	Uprava policije	prosjeak	procenat
prostitucija (trgovina ljudima)	3				0,75	0,4%
seksualna eksploatacija (trgovina ljudima)				1	0,25	0,04%
silovanje	4			9	6,5	12,14%
obljuba	3	3	4	5	3,75	7%
nedozvoljene polne radnje	14	14	38	32	24,5	45,7%
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	12	15	10	19	14	26,17%
rodoskrvljenje	1	2	1		1	1,87%
podvođenje	1				0,25	0,4%
posredovanje u vršenju prostitucije	2		1	1	1	1,87%
podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa				1	0,25	0,4%
iskorišćavanje za pornografiju	2				0,5	0,9%
navođenje na prisustvovanje polnim radnjama	3				0,75	0,4%
ukupno					53,5	100%

Prema tipu seksualnog iskorišćavanja u prosjeku je evidentirano **najviše slučajeva nedozvoljenih polnih radnji (45,7%), a zatim vanbračne zajednice sa maloljetnikom (26,17%)**. Značajan je broj djece žrtava silovanja (12,14%) i obljube (7%). Nije registrovan nijedan slučaj prinudnog braka i upotrebe djeteta u pornografske svrhe.

Strukturura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja prema polu:

	Ženski	Muški	
Centri za socijalni rad	42	2	
Osnovni sudovi	26	2	
Osnovna državna tužilaštva	48	2	
Uprave policije	60	7	
prosijek	44	3,25	47,25
procenat	93,12%	6,9%	100%

CENTAR ZA SOCIJALNI RAD:

Prema podacima **centara za socijalni rad** ukupan broj djece koja su bili žrtve krivičnih djela seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja u periodu od 1.1.2008. godine do 30. januara 2011. godine je 44 slučaja¹⁹.

Broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja u periodu od 1. januara 2008. do 30. juna 2011.godine:

	2008.	2009.	2010.	2011.	ukupno
prostitucija		2		1	3
silovanje		2		2	4
obljuba		2	1		3
nedozvoljene polne radnje	3	2	4	5	14
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	3	3	4	2	12
rodoskrvljenje		1			1
podvođenje				1	1
posredovanje u vršenju prostitucije				2	2
iskorišćavanje za pornografiju	1	1			2
navođenje na prisustvovanje polnim radnjama	1			2	3
ukupno	8	13	9	15	44

Prema izvještajima centara za socijalni rad najveći broj slučajeva registrovan je u prvoj polovini 2011. godine (34,09%), što može ukazivati na pojačano angažovanje centara za socijalni rad u ovom periodu u odnosu na 2008., 2009., i 2010. godinu. Prema tipu seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja najzastupljenija su djela nedozvoljene polne radnje i vanbračna zajednica sa maloljetnikom (59,1%), dok je registrovan mali broj seksualne eksploatacije (5).

¹⁹ Prema utvrđenoj metodologiji, podaci su potraživani za period 1.1.2008. godine do 30.juna 2011. godine, međutim prema internoj evidenciji Centara raspoloživi podaci su bili sistematizovani samo do 30. januara 2011.godine .

OSNOVNI SUD:

Prema podacima **osnovnih sudova** ukupan broj djece koja su bili žrtve krivičnih djela seksualnog iskorišćavanja u periodu od 1.1.2008. godine do 30. januara 2011. godine je 34 slučaja.

Broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja po tipu seksualnog iskorišćavanja u periodu od 1. januara 2008. do 30. juna 2011. godine:

	2008.	2009.	2010.	2011.	ukupno
obljuba	1	1	1		3
nedozvoljene polne radnje	6	4	4		14
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	2	6	6	1	15
Rodoskrvljenje			2		2
	9	11	13	1	34

Najveći broj slučajeva registrovan je u 2009. i 2010. godini (70,58%). Najveći broj djece (85,3%) bili su žrtve djela nedozvoljene polne radnje i vanbračna zajednica sa maloljetnikom.

Podaci o punoljetnim učiniocima krivičnih dijela u periodu od 1.1.2008. do 30.6.2011.godine:

	podnijeta krivična prijava				optuženja				osude			
	2008.	2009.	2010.	2011.	2008.	2009.	2010.	2011.	2008.	2009.	2010.	2011.
obljuba	2	1	2	1			1		2	1	2	
nedozvoljene polne radnje	5	5	5	3	3	5	5	2	3	5	5	3
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	11	11	7	4	8	9	7	1	7	4	10	
posredovanje u vršenju prostitucije		1		3		1	3			1	1	
ukupno	18	18	14	11	11	15	16	3	12	11	18	3
	61				45				44			

U periodu od početka 2008. do druge polovine 2011. godine podnijeta je ukupno 61 krivična prijava, 45 optuženja i 44 osuda za djela: obljuba, nedozvoljene polne radnje, vanbračna zajednica sa maloljetnikom, rodoskrvljenje i posredovanje u vršenju prostitucije.

Osuđena punoljetna lica prema djelu i sankcijama:

	zatvor				novčana kazna				proglašeno krivim, oslobođeno kazne				uslovna osuda				rad u javnom interesu				mjere bezbjednosti				uk.
	08	09	10	11	08	09	10	11	08	09	10	11	08	09	10	11	08	09	10	11	08	09	10	11	
Obljuba	3	2	2																						7
nedozvoljene polne radnje	5	5	2											1	1										16
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	6		3						2	1	4	8	4	1											27
Rodoskrvljenje			1																						1
posredovanje u vršenju prostitucije		2											1												3
	14	9	8						2	1	4	9	5	2											56
	31				0				3				20				0				2				56

U većini slučajeva učinioci djela seksualnog iskorišćavanja djece osuđeni su na kaznu zatvora (46,9%) ili su uslovno osuđeni (30,3%). U ukupno pet slučajeva preduzete su mjere bezbjednosti ili su optuženi proglašeni krivim i oslobođeni kazne. Najveći broj kazni izrečen je za vanbračnu zajednicu sa maloljetnikom (48,21%) i za nedozvoljene polne radnje (28,57%).

OSNOVNO DRŽAVNO TUŽILAŠTVO:

Prema podacima **osnovnih državnih tužilaštava** ukupan broj djece koja su bili žrtve ovih krivičnih djela u periodu od 1. januara 2008. godine do 30. juna 2011. godine je 54.

Broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja po tipu seksualnog iskorišćavanja u periodu od 1. januara 2008. do 30. juna 2011.godine:

	2008.	2009.	2010.	2011.	bez podataka o godini	ukupno
obljuba	2	1			1	4
nedozvoljene polne radnje	7	15	5	4	7	38
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	1	5	3		1	10
rodoskrvljenje			1			1
posredovanje u vršenju prostitucije	1					1
	11	21	9	4	9	54

Prema podacima osnovnih državnih tužilaštava najveći broj slučajeva seksualnog iskorišćavanja djece (38,9%) registrovan je u toku 2009. godine.

	podnijeta krivična prijava				optuženja				Osude			
	2008.	2009.	2010.	2011.	2008.	2009.	2010.	2011.	2008.	2009.	2010.	2011.
obljuba	2	2		1	2	1		1	1	1		
nedozvoljene polne radnje	6	18	8	2	1	12	6	1	2	3	4	
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	3	6	3	2	2	6	5	1	2	9	3	1
rodoskrvljenje	1		1			1					1	
posredovanje u vršenju prostitucije	1											
podvođenje i pomogućavanje vršenja polnog odnosa	1	1										
ukupno	14	27	12	5	5	19	12	3	5	13	8	1
	58				39				27			

Podaci o punoljetnim učiniocima krivičnih djela u periodu od 1.1.2008. do 30.6.2011. godine:

Prema podacima koji su dostavljeni iz osnovnih državnih tužilaštava podnijeto je 58 krivičnih prijava, 39 optuženja i 27 osuda protiv učinioca djela seksualnog iskorišćavanja djece. Skoro polovina prijava (46,4%), optuženja (48,7%) i osuda (48,1%) donijeto je u toku 2009.godine.

Osuđena punoljetna lica prema djelu i sankcijama:

	zatvor				novčana kazna				proglašeno krivim, oslobođeno kazne				uslovna osuda				rad u javnom interesu				mjere bezbjednosti				uk.	
	08	09	10	11	08	09	10	11	08	09	10	11	08	09	10	11	08	09	10	11	08	09	10	11		
obljuba	1	1																							2	
nedozvoljene polne radnje	2	3	5	1			1							1		1									1	15
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	1		1											1	1		1									5
rodoskrvljenje			1											5	2											8
posredovanje u vršenju prostitucije																										
	4	4	7	1			1						1	7	2	2									1	
	16				1				0				12				0				1				30	

Najveći broj učinilaca djela seksualnog iskorišćavanja djece osuđeni su na kaznu zatvora (53,3%) ili su uslovno osuđeni (40%), u jednom slučaju dosuđena je novčana kazna, a u jednom su propisane mjere bezbjednosti.

UPRAVA POLICIJE:

Prema podacima područnih jedinica **Uprave policije** ukupan broj djece koja su bila žrtve ovih krivičnih djela u periodu od 1.1.2008. godine do 30.januara 2011. godine je 68 slučajeva.

Broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja po tipu seksualnog iskorišćavanja u periodu od 1. januara 2008. do 30. juna 2011.godine:

	2008.	2009.	2010.	2011.	ukupno
seksualna eksploatacija (trgovina ljudima)	1				1
Silovanje	2	2	5		9
Obljuba			3	2	5
nedozvoljene polne radnje	16	6	5	5	32
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	5	8	4	2	19
posredovanje u vršenju prostitucije				1	1
podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa		1			1
	24	17	17	10	68

Najveći broj registrovane djece su žrtve nedozvoljenih polnih radnji (47,06%) i vanbračne zajednice sa maloljetnikom (27,9%). Više od trećine slučajeva (35,29%) evidentirano je u toku 2008. godine.

Podaci o punoljetnim učiniocima krivičnih djela u periodu od 1.1.2008. do 30.6.2011.godine:

	podnijeta krivična prijava				broj osumnjičenih				broj izvršenih krivičnih djela			
	2008.	2009.	2010.	2011.	2008.	2009.	2010.	2011.	2008.	2009.	2010.	2011.
seksualna eksploatacija (trgovina ljudima)	3				3				3			
silovanje	3	2	2	1	7	2	6	1	6	2	4	1
obljuba			2	1			2	1			2	1
nedozvoljene polne radnje	8	5	2	1	6	3	2	2	5	3	2	1
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	5	8	4	2	4	8	4	2	4	8	4	2
podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa		2				1			1			
ukupno	19	17	10	5	20	14	14	6	19	13	12	5
	51				74				49			

Prema podacima područnih jedinica Uprave policije protiv učinioca krivičnih djela seksualnog iskorišćavanja djece podnijeta je 51 krivična prijava, ima 74 osumnjičenih lica i 49 izvršenih krivičnih djela. Najveći broj prijava, optužbi i osuda donijeto je u toku 2008. godine.

NVO:

Prema podacima dobijenim od NVO "Crnogorski ženski lobi" ukupan broj djece koja su bila korisnici nekog vida asistencije ove organizacije u periodu od 1. januara 2008. do 30. juna 2011 je 34. maloljetnih lica - djece.

Broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja po tipu seksualnog iskorišćavanja u periodu od 1. januara 2008. do 30. juna 2011.godine:

ukupan broj djece žrtava seksualne eksploatacije	2008-10djece	2009-6djece	2010-8djece	2011-9djece
prostitucija (trgovina ljudima)	1	1	1	1
seksualna eksploatacija (trgovina ljudima)	1	2	1	1
prinudni brak (trgovina ljudima)	2	1	2	2
upotreba u pornografske svrhe (trgovina ljudima)				
silovanje			1	
obljuba	1			1
nedozvoljene polne radnje				
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	2	1	2	2
rodoškrvljenje	1			
podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa			1	
posredovanje u vršenju prostitucije	2	1	1	2
iskorišćavanje djece za pornografiju				
navođenje maloljetnog lica na prisustvovanje polnim radnjama				

Prema dobijenim podacima, najzastupljenija djela prema tipu seksualnog iskorišćavanja su prinudni brak (trgovina ljudima), vanbračna zajednica sa maloljetnikom i posredovanje u vršenju prostitucije a organizacija je tokom 2008. godine radila sa najviše maloljetnih žrtava seksualnog iskorišćavanja.

FOKUS GRUPE:

Prema rezultatima sprovedenih fokus grupa, može se zaključiti da je gotovo jedinstven stav profesionalaca da je seksualno iskorišćavanje i zlostavljanje djece prisutno u crnogorskom društvu. Profesionalci iz Bijeloga Polja i Podgorice često se u radu susrijeću sa djecom žrtvama seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja dok su učesnici fokus grupe iz Bara istakli da nisu imali puno iskustava u radu sa djecom žrtvama seksualnog iskorišćavanja i često su navodili primjere seksualnog zlostavljanja djece ne prepoznajući razliku između zlostavljanja i eksploatacije. Niko od učesnika u svom radu nije imao slučaj koji se tiče dječije prostitucije i dječije pornografije, navođenja na prostituciju, seksualno iskorišćavanje djeteta ili trafikingu. Predstavnik Centra za socijalni rad iz Bara je, prema svom iskustvu, naveo različite situacije u kojima se sumnjalo da seksualna eksploatacija postoji ali ti slučajevi nikada nisu prijavljeni i procesuirani, niti su sumnje potvrđene. Takođe je istaknuto da postoji sumnja da se pojava dječije prostitucije u Baru povećava u toku ljetnje turističke sezone. Međutim, profesionalci smatraju da su u pitanju djeca koja nisu državljani Crne Gore što usloznjava problem i otežava praćenje ove pojave i preduzimanje mjera zaštite ove djece. Takođe su profesionalci iz Bara izrazili sumnju da su djevojčice koja rade u ugostiteljskim objektima, tokom turističke sezone, zaposlene da između ostalog privlače pažnju gostiju svojim izgledom a to, prema njihovom mišljenju, nerijetko predstavlja stepenicu više ka seksualnom iskorišćavanju.

Što se tiče tipa seksualnog iskorišćavanja učesnici fokus grupa su navodili kao najzastupljenije navođenje na prostituciju i seksualno iskorišćavanje maloljetnica. Razgovor se takođe odnosio i na različite oblike seksualnog zlostavljanja što je česta pojava sa kojom se profesionalci u radu susrijeću. Kada je u pitanju dječija pornografija, predstavnik policije iz Bijelog Polja smatra da je taj vid eksploatacije veoma zastupljen u bjelopoljskoj opštini ali da je veoma teško ući u trag učiniocima i dokazati ovo djelo imajući u vidu napredne tehnologije. Zanimljiv slučaj koji se dogodio u Bijelom Polju je seksualno iskorišćavanje djevojčice i silovanje od strane učinioca, koji je dug vremenski period djevojčice pratio na društvenoj mreži facebook-u. Ovaj slučaj je dospio do Višeg suda i učesnici skupa nisu upoznati o daljem toku postupka i smatraju da ovakvih slučajeva ima mnogo više ali je njihovo dokazivanje veoma teško te mnogi od njih ne završavaju osuđujućom presudom. Učesnici fokus grupe iz Podgorice su isticali da u velikom broju slučajeva djeca, žrtve seksualnog iskorišćavanja, posebno kada su u pitanju djeca romske populacije, nisu svjesni da su žrtve i ne osjećaju se iskorišćeno. Djeca ne prepoznaju eksploataciju i zloupotrebu već se nerijetko raduju nekoj koristi koju će dobiti za uzvrat. Djeca sa smetnjama, naravno, nisu svjesna postupka i situacije koja im se dešava te ne osjećaju stid.

3.1.3. PROFIL DJETETA ŽRTVE SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA

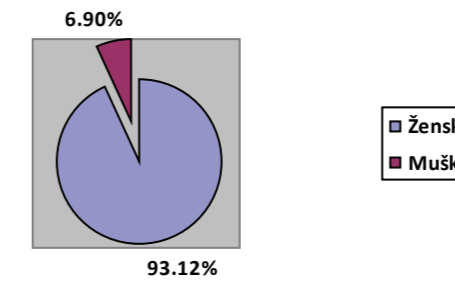
ZAKLJUČAK:

Na osnovu analize prikupljenih podataka, putem upitnika, fokus grupa sa profesionalcima i intervju sa djecom žrtvama seksualnog iskorišćavanja, zapaženo je da ne postoje jedinstvene baze podataka kada su u pitanju slučajevi seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja djece u Crnoj Gori. Organi vode interne evidencije o slučajevima koje imaju u radu te je protok informacija otežan jer su različiti osnovi evidentiranja u zavisnosti od organa/ustanove (sud, tužilaštvo, policija, Centar za socijalni rad). Nepostojanje jedinstvene evidencije, ni baze podataka, kako žrtvi tako i učinioca djela seksualnog iskorišćavanja djece, onemogućava kvalitetno praćenje rasprostranjenosti ove pojave kao i trendova u ovoj oblasti, a samim tim i pružanje efikasne zaštite žrtvama i suzbijanje ovog vida kriminaliteta. Tome u prilog ide i činjenica da se rezultati dobijeni od strane različitih organa/ustanova (sud, tužilaštvo, policija, Centar za socijalni rad) razlikuju po pitanju zastupljenosti određenog tipa seksualnog iskorišćavanja. Tako prema podacima dobijenim od strane osnovnih sudova, najviše sankcija je izrečeno za krivična djela *vanbračna zajednica sa maloljetnikom* dok se prema ostalim rezultatima ovog istraživanja može zaključiti da je najzastupljeniji vid seksualnog iskorišćavanja - *nedozvoljene polne radnje sa maloljetnikom*. Prema rezultatima fokus grupa sa profesionalcima kao i podacima dobijenim od strane nevladinog sektora, proizilazi da su dječija pornografija i dječija prostitucija veoma zastupljeni u našem društvu pa se može postaviti pitanje identifikacije, prijavljivanja i procesuiranja ovih slučajeva kao i stepena saradnje u otkrivanju ovog tipa seksualnog iskorišćavanja djece.

Kada je u pitanju procesuiranje krivičnih djela koja spadaju u grupu seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, maloljetnika, zapažamo da nedovoljan broj slučajeva dobija sudski epilog (35), kao razlog profesionalci navode problem dokazivosti tj. nemogućnost sprovođenja efikasne istrage što nerijetko dovodi do odugovlačenja postupka i odustajanja žrtve. Zabrinjavajuća je činjenica da u predmetnom periodu nije procesuirano ni jedno djelo trafikinga, odnosno prodaje maloljetnika, iako je u istom periodu u skloništu za žrtve trafikinga boravilo 34 djece. Djeca su u sklonište dolazila, uglavnom, kao žrtve teškog fizičkog nasilja ali bi vremenom istraga pokazala da su žrtve dječije prostitucije, prinudnih sklapanja brakova i sl.

U cilju unapređenja položaja žrtava seksualnog iskorišćavanja i suzbijanja ove pojave, neophodno je:

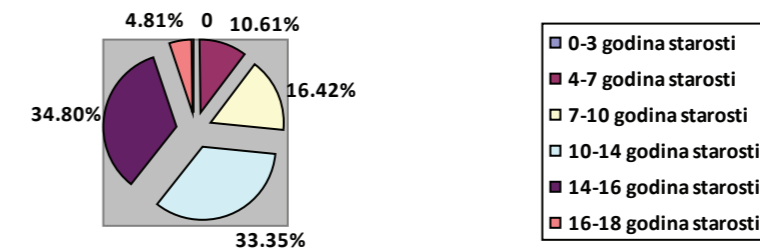
- propisati standarde za vođenje evidencija
- oformiti jedinstvene baze podataka
- sačiniti registar počinioca
- obezbijediti efikasnu istragu i procesuiranje svakog slučaja
- omogućiti efikasan protok informacija između organa u cilju efikasne koordinacije aktivnosti
- obezbijediti kontinuirane edukacije profesionalaca u cilju pružanja efikasne asistencije i pomoći djeci žrtvama seksualnog iskorišćavanja i njihovim porodicama

Prosječno, 6,9% žrtava seksualne eksploatacije je muškog pola.

Struktura djece žrtava seksualne eksploatacije prema uzrastu:

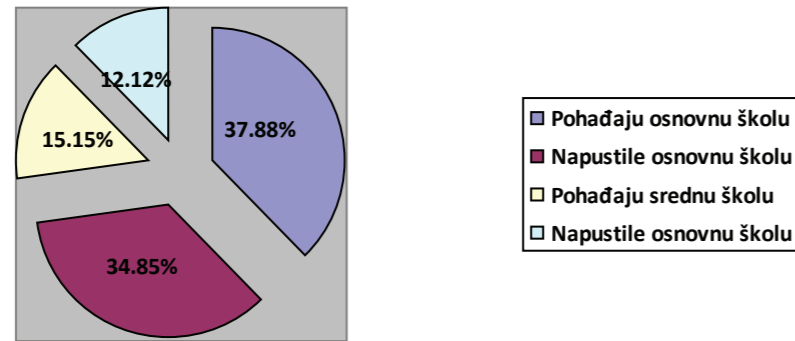
	Centri za socijalni rad	Osnovni sudovi	Osnovno državno tužilaštvo	Uprava policije	prosjek	procenat
0-3 godina starosti						
4-7 godina starosti	4	1		6	3,66	10,61%
7-10 godina starosti	7		4	6	5,66	16,42%
10-14 godina starosti	13	7	10	16	11,5	33,35%
14-16 godina starosti	18		9	9	12	34,8%
16-18 godina starosti	2		1	2	1,66	4,81%
Ukupno					34,48	100%

Prosječno, najveći procenat (68,15%) djece žrtava seksualnog iskorišćavanja su uzrasta od 10 do 16 godina.

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja prema obrazovnom statusu:

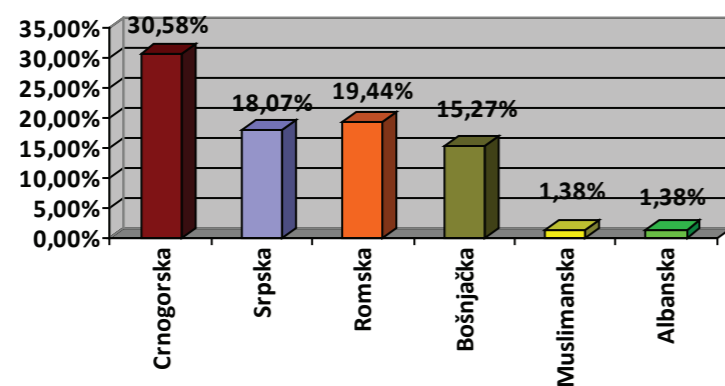
	pohađaju osnovnu školu	napustile osnovnu školu	pohađaju srednju školu	napustile srednju školu	
Centri za socijalni rad	15	16	5	8	
Uprave policije	10	7	5	0	
Prosjek	12,5	11,5	5	4	33
Procenat	37,88%	34,85%	15,15%	12,12%	100%

Prema raspoloživim podacima najveći broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja pohađa osnovnu školu (37,88%). **Skoro polovina djece žrtava seksualnog iskorišćavanja je napustila redovno školovanje (46,97%).**

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja prema nacionalnoj pripadnosti:

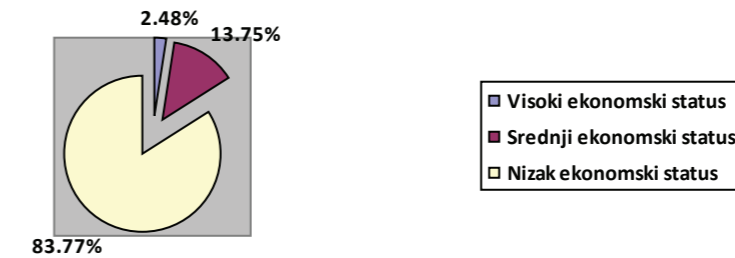
nacionalna pripadnost	Centri za socijalni rad	Osnovna državna tužilaštva	Uprave policije	prosjeck	procenat
Crnogorska	9	5	8	7,33	30,58%
Srpska	1	1	11	4,33	18,07%
Romska	8	5	1	4,66	19,44%
Bošnjačka	11			3,66	15,27%
Muslimanska	1			0,33	1,38%
Albanska			1	0,33	1,38%
				23,97	100%

Prosječno, najveći broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja je crnogorske nacionalne pripadnosti (30,58%) a takođe je značajan broj Srba (18,07%) i Roma (19,4%). S obzirom na manju procentualnu zastupljenost Roma u opštoj populaciji u Crnoj Gori, i pored činjenice da je najveći procenat djece žrtava crnogorske pripadnosti, može se zaključiti o većoj izloženosti romske djece seksualnoj eksploataciji.

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja prema obrazovnom statusu:

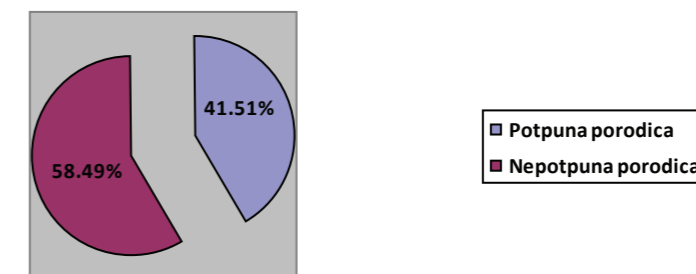
	Centri za socijalni rad	Osnovna državna tužilaštva	Uprave policije	prosjeck	procenat
visoki ekonomski status	0	0	2	0,66	2,48%
srednji ekonomski status	4	4	3	3,66	13,75%
nizak ekonomski status	27	21	19	22,3	83,77%
ukupno				26,62	100%

Evidentno je da je najveći broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja iz porodica sa niskim ekonomskim statusom (83,8%).

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja prema strukturi porodice:

	Centar za socijalni rad	Osnovni sud	Osnovna državna tužilaštva	Uprave policije	prosjeck	procenat
potpuna porodica	11	1	1	9	5,5	41,51%
nepotpuna porodica	7	10	14	0	7,75	58,49%
					13,25	100%

Više od polovine djece žrtava seksualnog iskorišćavanja potiču iz nepotpunih porodica (58,5%).

	Centar za socijalni rad	Osnovni sud	Osnovna državna tužilaštva	Uprave policije	prosjeck	procenat
umjereni mentalni poremećaj	4	1	1	3	2,25	4,5%

Sa umjerenim smetnjama u mentalnom razvoju je u prosjeku dvoje djece, što čini 4,5% od prosječnog broja registrovanih slučajeva.

CENTAR ZA SOCIJALNI RAD:

Kada je u pitanju profil djeteta, žrtve seksualnog iskorišćavanja, podaci dobijeni od strane **centara za socijalni rad** ukazuju na sljedeće:

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja prema polu:

	2008.		2009.		2010.		2011.		ukupno	
	ženski	muški	ženski	muški	ženski	muški	Ženski	muški	ženski	muški
prostitucija			2				1		3	
silovanje			2				2		4	
obljuba			2		1				3	
nedozvoljene polne vadnje	3		1	1	3	1	5		12	2
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	3		3		4		2		12	
rodoskrvljenje			1							
podvođenje							1		1	
posredovanje u vršenju prostitucije							2		2	
iskorišćavanje za pornografiju			1						1	
navođenje na prisustvovanje polnim radnjama	1						2		3	
	7		12	1	8	1	15		42	2

Od ukupno 44 žrtve seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja za koje postoje podaci o polu, u 42 slučajeva radi se o osobama ženskog pola. Dva dječaka registrovani su kao žrtve nedozvoljenih polnih radnji.

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja prema obrazovnom statusu:

	pohađaju osnovnu školu		napustile osnovnu školu		pohađaju srednju školu		napustile srednju školu		ukupno
prostitucija				3					3
silovanje				1				3	4
obljuba		3							3
nedozvoljene polne radnje		7		4	1		1		13
vanbračna zajednica sa maloljetnikom		1		3	4		4		12
rodoskrvljenje		1							1
podvođenje		1							1
posredovanje u vršenju prostitucije				2					2
iskorišćavanje za pornografiju		1							1
navođenje na prisustvovanje polnim radnjama		1		3					4
		15		16	5		8		44

Prema rezultatima sprovedenog istraživanja većina žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja su djeca osnovnoškolskog uzrasta (70,4%). Broj djece koja su napustila osnovnu ili srednju školu je 24, što čini više od polovine od ukupnog broja registrovanih slučajeva (54,5%).

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja prema uzrastu:

	2008.	2009.	2010.	2011.	ukupno
0-3 godina starosti					0
4-7 godina starosti	2	1	1		4
7-10 godina starosti	2	2	1	2	7
10-14 godina starosti	3	3	2	5	13
14-16 godina starosti	1	5	5	8	18
16-18 godina starosti		2		1	2
	8	13	9	15	44

Većina djece žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja (70,5%) su uzrasta od 10 do 16 godina, dok u najranijem uzrasnom dobu (do treće godine) nije registrovan nijedan slučaj.

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja prema nacionalnoj pripadnosti:

	2008.	2009.	2010.	2011.	ukupno
Crnogorska	2	3	2	2	9
Srpska			1		1
Bošnjačka	5	3	3		11
Muslimanska				1	1
Romska	1	4	1	2	8
	8	10	7	5	30

U izvještaju Centra za socijalni rad iz Podgorice, ne postoje podaci o nacionalnoj pripadnosti osam žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, dok iz Centra za socijalni rad iz Andrijevice ne postoje podaci za sedmero djece. Na osnovu dostupnih podataka može se primijetiti da su među djecom, žrtvama seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, u podjednako mjeri zastupljeni Bošnjaci, Crnogorci i Romi.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, prema ekonomskom statusu:

	broj slučajeva
visoki ekonomski status	0
srednji ekonomski status	4
nizak ekonomski status	27

Većina djece (87,1%) potiče iz porodica sa niskim ekonomskim statusom, što ukazuje da materijalno stanje može biti značajan prediktivni faktor za izloženost djece seksualnom iskorišćavanju.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, prema strukturi porodice:

	broj slučajeva
potpuna porodica	11
nepotpuna porodica	7

Prema podacima Centara za socijalni rad više od polovina djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, (61,1%) potiču iz potpunih, stabilnih porodičnih sredina.

Sa umjerenim smetnjama u mentalnom razvoju je četvero djece, što čini 9% ukupnog broja registrovanih slučajeva.

OSNOVNI SUD:

Na osnovu izvještaja **osnovnih sudova** saznajemo da su među djecom, žrtvama seksualnog iskorišćavanja, u većini djevojčice (26) a evidentirana su i dva dječaka.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema uzrastu:

	ukupno
0-3 godina starosti	
4-7 godina starosti	1
7-10 godina starosti	
10-14 godina starosti	7
14-16 godina starosti	
16-18 godina starosti	
11-15	6
9-15	6

Skoro sva djeca, žrtve seksualnog iskorišćavanja, za koje postoje podaci su uzrasta od 9 do 15 godina.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema strukturi porodice:

	broj slučajeva
potpuna porodica	1
nepotpuna porodica	10

Što se tiče strukture porodice dobijen je podatak da je desetero djece 90,9% iz nepotpunih porodica, dok 0,9% djece potiče iz stabilne porodične sredine, što je u suprotnosti sa evidencijama centara za socijalni rad, prema kojima veći dio djece žrtava seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja potiče iz potpunih porodica (61,1%).

Prikupljeni podaci ukazuju da je jedno (1) dijete napustilo školu dok je četvero (4) uključeno u redovnu nastavu.

Iz podataka dobijenih od osnovnih sudova uočava se da je jedno (1) dijete iz porodice sa niskim ekonomskim statusom, dok za ostale ne postoji taj podatak, mada se u pojedinim izvještajima navodi da većina djece živi na liniji siromaštva.

Postojanje mentalnog poremećaja evidentirano je kod jedne žrtve seksualne eksploatacije.

Isto dijete ili isti učinilac nisu se pojavljivali u istoj ulozi u posmatranom periodu.

OSNOVNO DRŽAVNO TUŽILAŠTVO:

Na osnovu izvještaja **osnovnih državnih tužilaštava** saznajemo da su među djecom žrtvama seksualnog iskorišćavanja u većini djevojčice (96%) a evidentirana su i dva dječaka.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema uzrastu:

	ukupno
0-3 godina starosti	
4-7 godina starosti	
7-10 godina starosti	4
10-14 godina starosti	10
14-16 godina starosti	9
16-18 godina starosti	1

Većina djece žrtava seksualnog iskorišćavanja (79,1%) prema izvještajima osnovnih državnih tužilaštava imaju od 10 do 16 godina.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema strukturi porodice:

	broj slučajeva
potpuna porodica	1
nepotpuna porodica	14

Što se tiče strukture porodice dobijen je podatak da je 93,3% djece iz nepotpunih porodica, dok je 0,7% iz stabilne porodične sredine, što su nalazi suprotni onima dobijenim analizom izvještaja centara za socijalni rad.

Podaci o obrazovnom statusu djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, takođe nisu u saglasnosti sa onima o kojima izvještavaju centri za socijalni rad. Budući da je dobijena informacija da je jedno dijete napustilo školu dok 25 pohađa školu redovno, zaključuje se da je svega 3,8% izvan redovnog školskog procesa.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema nacionalnoj pripadnosti:

nacionalna pripadnost	ukupno
Crnogorska	5
Srpska	1
Romska	5

Na osnovu dobijenih podataka može se zaključiti da je podjednak broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja crnogorske i romske nacionalnosti.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema ekonomskom statusu:

	broj slučajeva
visoki ekonomski status	0
srednji ekonomski status	4
nizak ekonomski status	21

Većina djece (84%) potiče iz porodica sa niskim ekonomskim statusom, 16% živi u porodicama srednjeg materijalnog stanja dok nijedno dijete nije iz bogate porodice.

Postojanje mentalnih poremećaja evidentirano je kod jedne žrtve seksualnog iskorišćavanja.

Isto dijete ili isti učinilac nisu se pojavljivali u istoj ulozi u posmatranom periodu.

Budući da su djeca bili svjedoci u pojedinim postupcima u cilju zaštite svjedoka primjenjivane su sljedeće mjere:

isključenje javnosti	2
saslušanje u prisustvu socijalnog radnika	3
saslušanje u prisustvu psihologa	3
saslušanje u prisustvu staratelja	2
saslušanje u prisustvu školskog pedagoga	1
sudija istog pola kao i žrtva	1
svjedok se sasluša nakon što se okrivljeni udalji iz sudnice	1
ukupno	13

UPRAVA POLICIJE

Prema podacima područnih jedinica Uprave policije o polu djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, koji su prikazani tabelarno dobijen je podatak da 40% čine dječaci. Međutim, na osnovu opisa sociodemografskih karakteristika u okviru dodatnog pitanja saznajemo da su 10% (7 od 67) djece žrtve muškog pola.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema uzrastu:

	ukupno
0-3 godina starosti	
4-7 godina starosti	6
7-10 godina starosti	6
10-14 godina starosti	16
14-16 godina starosti	9
16-18 godina starosti	2
stariji maloljetnik	15
mlađi maloljetnik	4
djeca	6

Većina djece žrtava seksualnog iskorišćavanja (41,02%) prema izvještajima uprava policije pripadaju uzrasnoj kategoriji od 10 do 14 godina.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema ekonomskom statusu:

	broj slučajeva
visoki ekonomski status	2
srednji ekonomski status	3
nizak ekonomski status	19
ukupno	24

Na osnovu odgovora na pitanje o ekonomskom statusu utvrđeno je da većina djece (79,1%) potiče iz porodica niskog materijalnog stanja.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema strukturi porodice:

	broj slučajeva
potpuna porodica	7
nepotpuna porodica	0

Uprave policije dostavile su podatke za sedmero djece koji su iz potpunih porodica.

Među djecom žrtvama seksualnog iskorišćavanja registrovano je troje sa umjerenim smetnjama u mentalnom razvoju.

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja prema obrazovnom statusu:

	broj slučajeva
pohađaju osnovnu školu	10
napustili osnovnu školu	7
pohađaju srednju školu	5
napustili srednju školu	0
ukupno	22

Većina djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, uključeno je u redovni nastavni proces (68,1%), dok je trećina napustila školu a takođe većina (77,27%) su učenici osnovnih škola.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema nacionalnosti i vjeroispovijesti:

nacionalna pripadnost	broj slučajeva
crnogorska nacionalnost	8
srpska nacionalnost	11
albanska nacionalnost	1
romska nacionalnost	1
ukupno	21

Prema podacima Uprave policije većina djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, je crnogorske i srpske nacionalnosti (90,48%).

NVO:

Kada je u pitanju profil žrtve, prema podacima dobijenim od NVO "Crnogorski ženski lobi", rezultati su sljedeći:

Na pitanje koje se odnosi na profil djeteta, žrtve seksualnog iskorišćavanja, odgovori NVO "Crnogorski ženski lobi" prema iskustvima i dosadašnjem radu predstavnici organizacije smatraju da ne postoje standardni profili žrtava ali da postoje određene karakteristike koje se ponavljaju od slučaja do slučaja.

Pol žrtve

Slučajevi sa kojima su se srijetali u svom radu, pokazuju da se u 100 % slučajeva radi o ženskom djetetu što ne isključuje mogućnost i seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja muške djece.

Obrazovni status

Prema dosadašnjim iskustvima, uglavnom se radi o djeci koja imaju završenu osnovnu školu ili tek započetu srednju školu/zanat. Veliki broj djece, posebno kod romske zajednice, nije ni pohađao osnovnu školu ili je eventualno završilo drugi ili treći razreda osnovne škole.

Ekonomski status

Djeca su iz siromašnih porodica sa lošim socijalno-ekonomskim statusom. Manji broj djece potiče iz familija koje nemaju problem sa materijalnim obezbjeđenjem porodice i važe za „dobrostojeće“ u ekonomskom pogledu.

Karakteristike porodice

Prema dosadašnjim iskustvima, uglavnom se radi o disfunkcionalnim porodicama sa oba roditelja ili majkom kao jedinim roditeljem, i djecom čiji broj se kreće od dvoje do sedmoro djece. Porodični odnosi, posebno na na relaciji otac-majka, roditelji-djeca, su poremećeni i primjetan je nedostatak roditeljske empatije, razumijevanja i senzibilnosti prema djeci.

Nacionalna pripadnost

Etnička zajednica Roma

Nacionalnost Crnogorska, Srpska, Albanska

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema polu:

pol žrtava seksualne eksploatacije	2008.		2009.		2010.		2011.	
	ženski	muški	ženski	muški	ženski	muški	ženski	muški
prostitucija (trgovina ljudima)	X		X		X		X	
seksualna eksploatacija (trgovina ljudima)	X		X		X		X	
prinudni brak (trgovina ljudima)	X		X		X		X	
upotreba u pornografske svrhe (trgovina ljudima)								
silovanje					X			
obljuba	X						X	
nedozvoljene polne radnje								
vanbračna zajednica sa maloljetnikom	X		X		X		X	
rodoskrvljenje	X							
podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa					X			
posredovanje u vršenju prostitucije	X		X		X		X	
iskorišćavanje djece za pornografiju								
navođenje maloljetnog lica na prisustvovanje polnim radnjama								

U izveštajnom periodu, od ukupno 34 žrtve, sve su bile ženskog pola, tj. nije registrovan ni jedan dječak.

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja prema obrazovnom statusu:

Obrazovni status žrtava	pohađaju osnovnu školu	napustile osnovnu školu	pohađaju srednju školu	napustile srednju školu
prostitucija (trgovina ljudima)		X		
seksualna eksploatacija (trgovina ljudima)	X		X	X
prinudni brak (trgovina ljudima)		X		
upotreba u pornografske svrhe (trgovina ljudima)				
silovanje				X
obljuba			X	
nedozvoljene polne radnje				
vanbračna zajednica sa maloljetnikom		X		
rodoskrvljenje	X			
podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa			X	
posredovanje u vršenju prostitucije			X	
iskorišćavanje djece za pornografiju				
navođenje maloljetnog lica na prisustvovanje polnim radnjama				

Prema rezultatima sprovedenog istraživanja većina žrtava seksualnog iskorišćavanja su djeca srednjoškolskog uzrasta. Dobijeni rezultati bilježe veći procenat napuštanja škole od strane djece osnovnoškolskog uzrasta koje su registrovane kao žrtve seksualne eksploatacije u odnosu na djecu žrtve srednjoškolskog uzrasta.

Struktura djece žrtava seksualnog iskorišćavanja prema uzrastu:

Starost žrtava	2008.	2009.	2010.	2011.
0–3 godina starosti				
4–7 godina starosti				
7–10 godina starosti				
10–14 godina starosti	X			X
14–16 godina starosti	X	X	X	X
16–18 godina starosti			X	

Većina djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, su uzrasta od 10 do 16 godina, dok u uzrasnom dobu do desete godine nije registrovan nijedan slučaj.

Struktura djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, prema nacionalnoj pripadnosti:

Nacionalna pripadnost žrtava	2008.	2009.	2010.	2011.
Etnička zajednica ROMA	X	X	X	X
ALBANSKA	X		X	
SRPSKA		X	X	
CRNOGORSKA	X			X

Na osnovu dostupnih podataka može se primijetiti da su među djecom, žrtvama seksualnog iskorišćavanja, najzastupljeniji pripadnici romske populacije.

FOKUS GRUPE:

Stavovi profesionalaca koji su učestvovali u **fokus grupama** su po pitanju profila žrtve bili u velikoj mjeri usklađeni. Prema profesionalnom iskustvu predstavnika Centra za socijalni rad iz Podgorice, žrtve seksualnog iskorišćavanja su pretežno djeca iz socijalno i materijalno ugroženih porodica i porodica sa poremećenim odnosima, kao i djeca sa smetnjama u razvoju ili djeca iz porodica u kojima je roditelj ili drugi srodnik sa smetnjom u razvoju. Međutim, to ne mora biti pravilo jer prema iskustvima profesionalaca, žrtve koje se "vrbuju" u cilju seksualne eksploatacije su i djeca iz dobro materijalno situiranih porodica, djeca čiji su roditelji akademski građani visoko obrazovani i sl. Kada je u pitanju uzrast žrtve, svi učesnici su se saglasili sa stavom da se djela prijavljuju od strane djece uzrasta 12 do 18 godina. Međutim, to ne znači da djeca nižeg uzrasta ne trpe ovaj vid eksploatacije, zlostavljanja i nasilja, već da ne prijavljuju takve situacije. Učesnici su istakli društvene mreže kao pogodno tlo za manipulaciju djecom. U rizičnoj grupi se nalaze maloljetnici uzrasta od 11 do 16 godina, koji su nerijetko žrtve trafikinga. Žrtve trafikinga su uglavnom djevojčice, slabog imovinskog stanja, niskog intelektualnog nivoa, obrazovno zapuštene.

DJECA, ŽRTVE SEKSUALNOG ISKORIŠĆAVANJA:

Analizom rezultata sprovedenih intervju sa **djecom žrtvama** može se zaključiti da su intervjuisane žrtve seksualnog iskorišćavanja djevojčice, uzrasta od 13 do 16 godina koje potiču iz socijalno ugroženih i nepotpunih porodica sa poremećenim porodičnim odnosima. Jedna od intervjuisanih žrtava seksualnog iskorišćavanja potiče iz romske porodice. Većina intervjuisanih žrtava živi u prigradskim naseljima a tri, od četiri intervjuisane žrtve, napustile su redovno obrazovanje iako imaju izraženu volju da nastave školovanje. Analizom dobijenih odgovora može se zaključiti da je većina intervjuisanih žrtava seksualnog iskorišćavanja trpjela ili prisustvovala nekom obliku nasilja u porodici i predmet su diskriminacije.

Prema rezultatima sprovedenog intervju djevojčice su bile žrtve trafikinga, seksualnog uznemiravanja od strane nastavnika i predmet prodaje radi udaje prema običajnom pravu romske populacije.

ZAKLJUČAK:

Prema evidencijama organa koji su učestvovali u istraživanju, zabilježeno je zlostavljanje samo dva dječaka (djelo *nedozvoljene polne radnje*), dok su ostale žrtve ženskog pola. Što se tiče uzrasne dobi djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, djeca žrtve su uglavnom osnovnoškolskog uzrasta od 10 do 16 godina starosti, s tim što se, prema dostupnim evidencijama, može zaključiti da su žrtve prostitucije djeca uzrasta od 13 do 16 godina starosti. U izvještajnom periodu su registrovana samo 2 slučaja djeteta žrtve uzrasne dobi od 2 do 4 godine. Ova činjenica nikako ne znači da djeca nižeg uzrasta nisu u riziku da postanu žrtve seksualnog iskorišćavanja, već da ovi slučajevi uglavnom ostaju neprijavljeni. Imajući u vidu uzrasnu zrelost djece niže uzrasne dobi oni nisu u stanju da prepoznaju i prijave seksualno iskorišćavanje.

Kada je u pitanju obrazovni status djece žrtava, zapažamo određena neslaganja u evidencijama različitih organa /ustanova. Centar za socijalni rad u svojim evidencijama bilježi da je među žrtvama 70 % djece osnovnoškolskog uzrasta i da je više od polovine te djece napustilo redovno školovanje. Podaci drugih organa ukazuju da je broj djece koja su napustila školovanje znatno manji (npr. evidencija Tužilaštva – samo 3% djece žrtava isključeno je iz obrazovnog sistema) Svi organi su usaglasili stavove da je najveći broj djece žrtava seksualnog iskorišćavanja iz porodica sa niskim ekonomskim statusom, iako je na fokus grupama zabilježeno da među djecom žrtvama postoje i djeca iz visokointelektualnih i imućnih porodica i da su ta djeca nerijetko žrtve različitih oblika seksualnog zlostavljanja i uznemiravanja.

Prema podacima Centra za socijalni rad, većina djece žrtava potiče iz *potpunih porodica*. Ovaj je podatak u suprotnosti sa podacima Uprave policije, Osnovnog suda, Tužilaštva i NVO – prema kojima više od polovine djece registrovanih kao žrtve nekog oblika seksualnog iskorišćavanja, potiču iz *nepotpunih porodica*. U prosjeku najveći broj djece žrtava seksualne eksploatacije je crnogorske nacionalne pripadnosti (30,58%) a takođe je značajan broj Srba (18,07%) kao i Roma (19,4%). S obzirom na manju procentualnu zastupljenost Roma u opštoj populaciji u Crnoj Gori, i pored činjenice da je najveći procenat djece žrtava crnogorske pripadnosti može se zaključiti o većoj izloženosti romske djece seksualnom iskorišćavanju.

Iz navedenih podataka, može se izvesti zaključak da su djeca koja potiču iz socijalno ugroženih porodica u većem riziku da postanu žrtve seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja. Osim toga, podaci ukazuju da su evidentirane žrtve uglavnom djevojčice osnovnoškolskog uzrasta koje potiču iz disfunkcionalnih porodica.

Imajući u vidu analizu odgovora, Zaštitnik smatra da je:

- neophodno osposobiti i edukovati profesionalce koji rade sa djecom da prepoznaju žrtve seksualnog iskorišćavanja kao i djecu / porodice u riziku;
- osnaživanje i edukacija djece, od najranije uzrastne dobi, u vezi sa svim aspektima pojave seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe kroz programe redovnog obrazovanja i vaspitanja;
- obezbjeđivanje veće dostupnosti institucija sistema djeci;
- podržati programe nevladinog sektora u cilju uvođenja besplatnih telefonskih linija za pomoć žrtvama;

3.1.4. RIZICI I IDENTIFIKACIJA DJETETA ŽRTVE SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA

Grupe djece koje su posebno izložene riziku od seksualnog iskorišćavanja:

	Centri za socijalni rad	Osnovni sudovi	Osnovna državna tužilaštva	Uprave policije	suma	procenat
sva djeca su u podjednakom riziku	3	9	4	5	21	9,7%
djeca bez roditeljskog staranja	4	13	4	2	23	10,64%
djeca iz porodica koje žive ispod linije siromaštva	5	16	3	2	26	12,03%
djeca koja su napustila školu	5	8	2	2	17	7,87%
djeca iz manjinskih etničkih zajednica	4	8	0	3	15	6,94%
djeca migranti	2	1	0	0	3	1,38%
djeca izložena nasilju u porodici	7	14	5	2	28	12,96%
djeca sa prethodnim iskustvima seksualne eksploatacije	6	5	2	2	15	6,94%
djeca koja su uključena u život i rad na ulici	9	15	5	4	33	15,27%
djeca s invaliditetom	1	4	1	0	6	2,7%
djeca korisnici PAS	4	2	1	1	8	3,7%
nedovoljno mentalno razvijena djeca	4	4	3	1	12	5,5%
djeca s mentalnim poremećajem	2	3	2	2	9	4,16%
					216	100%

Kao grupe koje su izložene riziku od seksualnog iskorišćavanja zaposleni u nadležnim institucijama ukupno procjenjuju da su to djeca uključena u život i rad na ulici (15,27%), djeca izložena nasilju u porodici (12,96%), djeca koja žive ispod linije siromaštva (12,03%) i djeca bez roditeljskog staranja (10,64%). Iz ovog nalaza može se zaključiti da su faktori koji utiču na vulnerabilnost djece na izloženost seksualnoj eksploataciji loš ekonomski status i nepovoljna porodična sredina.

CENTAR ZA SOCIJALNI RAD:

Kao grupe djece koje su posebno izložene riziku od seksualnog iskorišćavanja zaposleni u **centrima za socijalni rad** navode sljedeće:

sva djeca su u podjednakom riziku	3
djeca bez roditeljskog staranja	4
djeca iz porodica koje žive ispod linije siromaštva	5
djeca koja su napustila školu	5
djeca iz manjinskih etničkih zajednica	4
djeca migranti	2
djeca izložena nasilju u porodici	7
djeca sa prethodnim iskustvima seksualne eksploatacije	6
djeca koja su uključena u život i rad na ulici	9
djeca s invaliditetom	1
djeca korisnici PAS	4
nedovoljno mentalno razvijena djeca	4
djeca s mentalnim poremećajem	2
ukupno	56

Prema procjenama službenika centara za socijalni rad najizloženija riziku od seksualnog iskorišćavanja su djeca koja su uključena u život i rad na ulici, izloženi nasilju u porodici i sa prethodnim iskustvom seksualne eksploatacije (39,2%). U velikom broju kao rizične grupe prepoznata su djeca koja žive na liniji siromaštva i koja se napustila školu.

Na pitanje na osnovu kojih pokazatelja bi posumnjali da je dijete žrtva seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja socijalni radnici su navodili sljedeće:

simptomi depresije	2
smanjeno samopoštovanje	1
osjećanje stida	1
povlačenje u socijalnim odnosima	4
bojažljivost	3
nesposobnost koncentracije	2
suicidalne misli	1
apatija	1
agresivnost	2
razdražljivost	1
impulsivnost	1
anksioznost	1
niska frustraciona tolerancija	1
zavodničko ponašanje	1
loš uspjeh u školi	2
bježanje od kuće	1
fizički izgled	1
	26

Pobrojani pokazatelji mogu se klasifikovati u sljedeće kategorije:

1. pokazatelji depresivnog poremećaja (61,53%)
2. pokazatelji poremećaja ličnosti (23,07%)
3. posljedice u ponašanju: (11,53%)
4. fizički izgled (3,8%)

OSNOVNI SUD:

Kao grupe djece koja su posebno izložena riziku od seksualnog iskorišćavanja službenici **osnovnih sudova** navode sljedeće:

sva djeca su u podjednakom riziku	9
djeca bez roditeljskog staranja	13
djeca iz porodica koje žive ispod linije siromaštva	16
djeca koja su napustila školu	8
djeca iz manjinskih etničkih zajednica	8
djeca migranti	1
djeca izložena nasilju u porodici	14
djeca sa prethodnim iskustvima seksualne eksploatacije	5
djeca koja su uključena u život i rad na ulici	15
djeca s invaliditetom	4
djeca korisnici PAS	2
nedovoljno mentalno razvijena djeca	4
djeca s mentalnim poremećajem	3
ukupno	102

Prema procjeni zaposlenih u osnovnim sudovima djeca koja su najizloženija riziku od seksualnog iskorišćavanja su djeca koja žive na liniji siromaštva i ona uključena u život i rad na ulici (30,39%), a zatim i ona lišena roditeljskog staranja i žrtve porodičnog nasilja (26,47%).

OSNOVNO DRŽAVNO TUŽILAŠTVO:

Kao grupe djece koja su posebno izložena riziku od seksualnog iskorišćavanja službenici **osnovnih državnih tužilaštava** navode sljedeće:

sva djeca su u podjednakom riziku	4
djeca bez roditeljskog staranja	4
djeca iz porodica koje žive ispod linije siromaštva	3
djeca koja su napustila školu	2
djeca iz manjinskih etničkih zajednica	0
djeca migranti	0
djeca izložena nasilju u porodici	5
djeca sa prethodnim iskustvima seksualne eksploatacije	2
djeca koja su uključena u život i rad na ulici	5
djeca s invaliditetom	1
djeca korisnici PAS	1
nedovoljno mentalno razvijena djeca	3
djeca s mentalnim poremećajem	2
ukupno	32

Prema procjenama službenika osnovnih državnih tužilaštava djeca izložena nasilju u porodici i uključena u život i rad na ulici su u naročitom riziku od seksualnog iskorišćavanja (31,25%), a takođe i djeca bez roditeljskog staranja i ona koja žive na liniji siromaštva (21,87%).

UPRAVA POLICIJE:

Kao grupe djece koje su posebno izložena riziku od seksualnog iskorišćavanja službenici područnih jedinica **Uprave policije** navode sljedeće:

sva djeca su u podjednakom riziku	5
djeca bez roditeljskog staranja	2
djeca iz porodica koje žive ispod linije siromaštva	2
djeca koja su napustila školu	2
djeca iz manjinskih etničkih zajednica	3
djeca migranti	0
djeca izložena nasilju u porodici	2
djeca sa prethodnim iskustvima seksualne eksploatacije	2
djeca koja su uključena u život i rad na ulici	4
djeca s invaliditetom	0
djeca korisnici PAS	1
nedovoljno mentalno razvijena djeca	1
djeca s mentalnim poremećajem	2
ukupno	26

Zaposleni u Upravi policije smatraju da su sva djeca podjednako izložena riziku od seksualnog iskorišćavanja a među ostalim grupama izdvojila su se djeca uključena u život i rad na ulici (15,38%).

NVO:

Prema informacijama dobijenim putem Upitnika, djeca žrtve seksualnog iskorišćavanja dopijevaju u NVO „Crnogorski ženski lobi“:

- prijavom policije
- javljanjem same djece na broj telefona organizacije
- prijavom na telefonski broj organizacije od strane roditelja, rođaka, prijatelja, osobe kojoj se dijete obratilo/požalilo
- preko saznanja aktivistkinja uz pomoć medija ako je vijest objavljena i neposrednim stupanjem u kontakt sa djetetom, porodicom radi pomoći i podrške

Dužnost prijavljivanja zlostavljanja djeteta odnosi se na sve situacije, u kojima su aktivistkinje organizacije na neki način direktno ili indirektno primili informacije koje sugerišu da je dijete seksualno zlostavljano ili eksploatisano.

Na pitanje koje se odnosi na pokazatelje (identifikacija žrtve) koji ukazuju da je u pitanju dijete žrtva seksualne eksploatacije, dostavljeni su sljedeći odgovori:

Djeca koja su emocionalno, fizički ili seksualno zlostavljana mogu imati simptome, koji često, ali ne uvijek, mogu biti lako i brzo prepoznati od strane iskusnog voditeljke /oca slučaja ili ljekara specijaliste za određenu oblast.

Kad postoje fizički znakovi zlostavljanja (poput modrica, rana, ugriza, opekline, iščupane kose, spolne bolesti i drugog), lakše je prepoznati da je dijete zlostavljano, no u većini slučajeva ovakvi vidljivi znakovi ne postoje te stručnjacima preostaje zaključivati na osnovu dječijeg ponašanja.

Kod seksualno zlostavljane djece javljaju se prije svega brojne **smetnje na emocionalnom planu**, tj. intenzivni osjećaji kao što su: ljutnja, tjeskoba, bespomoćnost, strah od odlaska kući nakon škole, strah od mraka i odlaska u krevet, strah od zatvorenih vrata, kupatila (zavisno od toga gdje se događalo seksualno zlostavljanje) samoizolacija, sramota, krivica, strah od fizičkog kontakta, posebno oko područja genitalija, strah da budu sami s određenim ljudima, plač, depresija, zbunjenost, osjećaj izdaje i drugi.

Kod seksualno zlostavljane djece specifična je i pojava seksualiziranog ponašanja, tj. neuobičajeni interes za svoje i tuđe genitalije, česta masturbacija, upotreba prostih riječi, crteži s naglašenim seksualiziranim detaljima, crteži koji pokazuju genitalije, čudne vulgarne izjave poput: “Brat mi noćas nije dao spavati”, “ Ne volim tu igricu s jezikom sa tatom”.

Dijete takođe može iskazivati i druge upozoravajuće znakove u ponašanju, npr. prisutna je zamjena uloga u porodici, dijete članove porodice, najčešće majku, moli da ne ostane s određenom osobom, počinje ponovo mokriti u krevet, tepati, osjeća se bespomoćno, konstantno se želi dobro ponašati, pretjerano je poslušno, laže, povučeno je ili hiperaktivno, ima noćne more. Može se početi i samodestruktivno ponašati, koristiti drogu, alkohol, pokušati suicid, nedovoljno jesti ili

se prejedati, ozljeđivati se, bježati od kuće, baviti se prostitucijom ili upasti u zamku trafikinga. Neke česte osobine seksualno zlostavljane i zlopotrebljene djece uključuju nisko samopoštovanje tj. lošu sliku o sebi, anksioznost i depresivnost. Ako je zlostavljanje bilo intenzivno ili dugotrajno, djeca mogu imati psihosomatske tegobe, druge medicinske poremećaje i bolesti nepoznatog uzroka te znakove disocijacije/izbjegavanja.

Prema iskustvima i dosadašnjem radu Organizacije grupe djece koje su posebno izložene riziku od seksualne eksploatacije su sljedeće:

- a. djeca iz porodica koje žive ispod linije siromaštva
- b. djeca koja su napustila školu
- c. djeca iz manjinskih etničkih zajednica
- d. djeca migranti ukupan broj djece koja su bila korisnici nekog vida asistencije vaše organizacije u periodu od 1. januara 2008. do 30. juna 2011.
- e. djeca izložena nasilju u porodici
- f. djeca s prethodnim iskustvima seksualne eksploatacije
- g. djeca koja su uključena u život i rad na ulici
- h. djeca korisnici PAS

FOKUS GRUPE:

Profesionalci smatraju da je sistem obrazovanja prva stanica na putu ranog otkrivanja žrtve ili potencijalne žrtve kao i mjesto gdje djeca treba da se upoznaju sa svim nedozvoljenim radnjama i situacijama u kojima mogu da se nađu –kako bi umjeli da iste prepoznaju i na vrijeme prijave.

Na fokus grupama je istaknuto da su djeca koja žive i rade na ulici, djeca bez roditeljskog staranja, djeca iz disfunkcionalnih porodica kao i djeca iz socijalno ugroženih porodica u riziku da postanu žrtve seksualnog iskorišćavanja. Profesionalci su istakli da u svom radu nemaju predviđene planove i programe za postupanje sa djecom koja su u riziku niti imaju ustaljenu praksu za praćenje rizičnih porodica. Osim toga, svi učesnici su zauzeli stav da se rano prepoznavanje žrtava i potencijalnih žrtava seksualnog iskorišćavanja očekuje na prvom mjestu od predstavnika zdravstvenih i obrazovnih ustanova a prema dosadašnjim iskustvima prijave ovih djela najmanje dolaze sa tih adresa. Takođe je istaknuto da je, u svim službama sistema, nedovoljan kapacitet edukovanog stručnog kadra, koji bi bio spreman da radi sa djecom i prepozna i najmanje indikatore zlostavljanja ili iskorišćavanja djeteta. Osim toga, nerijetke su situacije da i kada postoji sumnja da je dijete seksualno iskorišćavano izostane prijava zbog nedostatka materijalnih dokaza, problema male sredine i slično. Sami profesionalci često nemaju podršku roditelja i porodice sa kojom dijete živi jer u većini slučajeva porodica ne prihvata takve indicije kao moguće i više se povjerenja i pažnje poklanja iskazu odrasle osobe (mogućeg počinioca) nego izjavama djeteta. Prema mišljenju profesionalaca, odbijanje roditelja da je dijete moguća žrtva iskorišćavanja je karakteristično u slučajevima kada postoji sumnja da je dijete navođeno na prostituciju.

ZAKLJUČAK:

Prema rezultatima sprovedenog istraživanja kao rizične grupe djece koja mogu biti potencijalne žrtve seksualnog iskorišćavanja, profesionalci su prepoznali djecu koja žive i rade na ulici, djecu izloženu nasilju i djecu koja potiču iz porodica sa poremećenim porodičnim odnosima. Kada je u pitanju identifikacija žrtava seksualnog iskorišćavanja, najviše prijavljenih slučajeva potiče od strane Uprave policije. Osim toga, zapažen je određen broj slučajeva koji su prijavljeni Centrima za socijalni rad od strane roditelja. Činjenica je da sama sredina, kako porodična tako i lokalna, još uvijek nije spremna da glasno govori o problemu seksualnog iskorišćavanja djece pa se samim tim veoma teško odlučuje na prijavljivanje slučajeva, imajući u vidu težinu dokazivanja kao i traumu kroz koju dijete prolazi u toku sudskog procesa. Zabrinjavajuća je činjenica da prijavljivanje slučajeva seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja djece u najmanjem broju potiče od strane zdravstvenih i obrazovnih ustanova što može ukazivati na nemogućnost identifikacije potencijalne žrtve od strane obrazovnih i zdravstvenih radnika. Ovo je poražavajuća činjenica, s obzirom da su obrazovni i zdravstveni radnici u svakodnevnom bliskom kontaktu sa djecom i od njih se očekuje da prvi prepoznaju promjene kod djeteta kao i indikatore koji bi upućivali na zlostavljanje i iskorištavanje. Takođe je zabrinjavajuće nedostatak stručnih kadrova kao i prostornih kapaciteta za rad sa djecom potencijalnim žrtvama seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja.

Imajući to u vidu, neophodno je:

- obezbijediti kontinuirane edukacije o pojavi seksualnog iskorištavanja i zlopotrebe djece i načinima prepoznavanja žrtve/potencijalne žrtve seksualnog iskorištavanja i zlopotrebe svih lica koji na bilo koji način rade sa djecom i za djecu.

3.1.4. MJERE ZAŠTITE, MEĐUINSTITUCIONALNA SARADNJA I PROGRAMI PREVENCIJE

Centri za socijalni rad u najvećoj mjeri zadovoljavajućom procjenjuju saradnju sa policijom i zdravstvenim ustanovama, zatim slijedi saradnja sa školama, pa potom sa sudstvom i nevladinim organizacijama. Najefikasniju saradnju osnovni sudovi i osnovna državna tužilaštva ostvaruju sa centrima za socijalni rad i Upravom policije. Uprava policije u rješavanju slučajeva seksualne eksploatacije najbolju saradnju ima sa Centrom za socijalni rad, a zatim sa zdravstvenim ustanovama i nevladinim organizacijama a u određenoj mjeri i sa pravosudnim organima. Na osnovu procjene zadovoljstva saradnjom sa institucijama društva, zaključuje se da je u najvećoj mjeri i obostrano zadovoljavajuća saradnja koja se ostvaruje između centara za socijalni rad i uprava policije. Samo jedna Uprava policije navela je da ima povratnu informaciju o okončanju sudskih postupaka.

Svega tri centra za socijalni rad naveli su u Izvještaju da su njihovi službenici učestvovali u programima prevencije, odnosno pohađali su edukacije na teme: *prepoznavanje djece žrtava trafikinga* i *zaštita seksuanih radnica od polno prenosivih bolesti*.

U izvještaju jednog Osnovnog suda navedeno je pohađanje određenih seminara kao vid preventivne aktivnosti. Zaposleni u jednom Osnovnom državnom tužilaštvu dali su neodređenu informaciju o

učešću u Programima sa timovima formiranim od predstavnika centara za socijalni rad, policije i tužilaštava.

Službenici Uprave policije u znatno većoj mjeri angažovani su u preventivnim aktivnostima koje ipak većinom nisu usko vezane za tematiku seksualnog iskorišćavanja djece.

Budući da su djeca bila svjedoci u postupku, preduzimate su sljedeće mjere zaštite:

	Osnovni sud	Osnovno državno tužilaštvo	Uprava policije	suma	procenat
uključivanje Centra za socijalni rad			4	4	11,43%
saslušanje u prisustvu staratelja	2	2	4	8	22,86%
saslušanje u prisustvu socijalnog radnika	2	3	4	9	25,71%
saslušanje u prisustvu psihologa	1	3	2	6	17,14%
saslušanje u prisustvu školskog pedagoga		1		1	2,85%
razgovor sa psihologom			2	2	5,71%
razgovor sa specijalnim pedagogom			1	1	2,85%
isključenje javnosti		2		2	5,71%
sudija istog pola kao i žrtva		1		1	2,85%
svjedok se sasluša nakon što se okrivljeni udalji iz sudnice		1		1	2,85%
				35	100%

Kao mjere zaštite djece, žrtava seksualnog iskorišćavanja, u toku sudskog postupka u najvećem stepenu primjenjivano je saslušanje svjedoka u prisustvu socijalnog radnika (25,71%), staratelja (22,86%) i psihologa (17,14%).

CENTAR ZA SOCIJALNI RAD:

Na pitanje kako su žrtve došle do Centra za socijalni rad, odnosno od koga su saznali da je riječ o seksualnom iskorišćavanju i zlostavljanju, službenici su navodili sljedeće izvore:

	broj slučajeva
roditelji	3
Uprava policije	5
zdravstvene ustanove	1
sudstvo	2
školstvo	2
SOS	1
ukupno	14

Na osnovu odgovora na prethodno pitanje može se posredno zaključiti o postojanju dobre saradnje centara za socijalni rad i uprava policije, budući da su centri informaciju o 35,71% slučajeva dobili od policijskih službenika. Međutim, zabrinjavajuće je nizak stepen saradnje između centara za socijalni rad i obrazovnih ustanova (samo 2 slučaja) kao i saradnje centara i zdravstvenih ustanova, s obzirom da je u ovom periodu evidentiran samo jedan slučaj prijavljen od strane zdravstvene ustanove.

Što se tiče mjera koje su radnici Centra za socijalni rad preduzimali u cilju pružanja pomoći žrtvama seksualnog iskorišćavanja zlostavljanja, anketirani službenici navodili su sljedeće:

saradnja sa roditeljima	3
saradnja sa institucijama društva	5
saradnja sa NVO	2
savjetodavni razgovori	4
psihosocijalna podrška	3
materijalna podrška	2
timski rad	1
praćenje žrtve	3
starateljstvo	1
supstitucija neadekvatne porodične sredine	1
evidencija rada na slučaju	1
ukupno	26

Prema raspoloživim podacima može se zaključiti da centri za socijalni rad nemaju razvijen timski i multidisciplinarni pristup kada je u pitanju pružanje asistencije i pomoći djetetu, žrtvi seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja. Rad centara je u najvećoj mjeri posvećen savjetodavnom radu i pružanju psihosocijalne podrške i pomoći žrtvi.

Procjena zadovoljstva saradnjom sa institucijama društva:

	veoma dobro	dobro	loše	veoma loše
saradnja sa zdravstvenim ustanovama	1	3		
saradnja sa školstvom	1	2		
saradnja sa policijom	1	3		
saradnja sa sudstvom		2		
saradnja sa nevladinim organizacijama		3	1	

U najvećem broju slučajeva saradnju sa institucijama društva zaposleni u centrima za socijalni rad procjenjuju kao dobru. Takođe, zadovoljavajućom procjenjuje se saradnja sa policijom i zdravstvenim ustanovama, zatim slijedi saradnja sa školama, pa potom sa sudstvom i nevladinim organizacijama.

Učešće u programima prevencije:

Da li ste učestvovali u programima prevencije?	
da	ne
3	6

Petina anketiranih centara za socijalni rad navelo je da su njihovi službenici učestvovali u programima prevencije. Kao primjere programa prevencije naveli su pohađanje edukacija na sljedeće teme: *prepoznavanje djece žrtava trafikinga i zaštita seksualnih radnica od polno prenosivih bolesti.*

OSNOVNI SUD:

Budući da su djeca bila svjedoci u postupku, u dva osnovna suda preduzimane su sljedeće mjere zaštite:

saslušanje u prisustvu roditelja (staratelja)	2
saslušanje u prisustvu psihologa	1
saslušanje u prisustvu predstavnika centara za socijalni rad	2
ukupno	5

Procjena zadovoljstva saradnjom sa institucijama društva:

	veoma dobro	dobro	loše	veoma loše
saradnja sa Centrom za socijalni rad	3	2	1	
saradnja sa Upravom policije		3		
Dom zdravlja		1		

Službenici Osnovnog suda u rješavanju slučajeva seksualnog iskorišćavanja djece u najvećoj mjeri i najefikasnije saraduju sa Centrom za socijalni rad.

Gotovo niko od zaposlenih u osnovnim sudovima nije učestvovao u preventivnim programima iz oblasti seksualnog iskorišćavanja djece, samo u jednom slučaju navedeno je pohađanje određenih seminara kao vid preventivne aktivnosti.

OSNOVNO DRŽAVNO TUŽILAŠTVO:

Budući da su djeca bila svjedoci u pojedinim postupcima u cilju zaštite svjedoka primjenjivane su sljedeće mjere:

isključenje javnosti	2
saslušanje u prisustvu socijalnog radnika	3
saslušanje u prisustvu psihologa	3
saslušanje u prisustvu staratelja	2
saslušanje u prisustvu školskog pedagoga	1
sudija istog pola kao i žrtva	1
svjedok se saslušava nakon što se okrivljeni udalji iz sudnice	1
ukupno	13

Najčešće primjenjivane mjere zaštite svjedoka su saslušanje u prisustvu socijalnog radnika, psihologa i staratelja (66,66%).

Procjena zadovoljstva saradnjom sa institucijama društva:

	veoma dobro	dobro	loše	veoma loše
saradnja sa roditeljima		1		
državno tužilaštvo		1		
saradnja sa Centrom za socijalni rad	3	5		
saradnja sa Upravom policije	2	3		
Dom zdravlja	1			
Centar za podršku djece i omladine	1			
pedagozi	1			
psiholozi	1			
neuropsihijatri	1			

Osim podrazumjevanje saradnje sa Centrom za socijalni rad i Upravom policije službenici osnovnih državnih tužilaštava navodili su kao partnere roditelje i stručna lica (psihologe, pedagoge, psihijatre). U prosjeku najefikasniju saradnju osnovna državna tužilaštva ostvaruju sa centrima za socijalni rad.

Većina službenika iz osnovnih državnih tužilaštava nije učestvovala u preventivnim programima. Jedino što su naveli kao odgovor na ovo pitanje je učešće u programima sa timovima formiranim od predstavnika centara za socijalni rad, policije i tužilaštava.

UPRAVA POLICIJE:

Procjena zadovoljstva saradnjom sa institucijama društva:

	veoma dobro	dobro	loše	veoma loše
Državno tužilaštvo, pravosudni organi	1	2		
Centar za socijalni rad	1	8		
osnovne i srednje škole		1		
Dom „Mladost“ u Bijeloj		1		
zdravstvene ustanove		4		
Dom za djecu i mlade „Ljubović“		1		
Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima		1		
nevladine organizacije, SOS telefon		3		
psiholozi		1		

Uprava policije u rješavanju slučajeva seksualnog iskorišćavanja u najvećoj mjeri ostvaruje saradnju sa Centrom za socijalni rad (37,5%), a zatim sa zdravstvenim ustanovama, tužilaštvom i nevladinim organizacijama.

Što se tiče preventivnih programa službenici Uprave policije naveli su aktivnosti koje većinom nisu usko vezane za tematiku seksualnog iskorišćavanja djece:

- Seminar sa tematikom zaštite djece od svih vidova nasilja – 2
- Akcija „Mladost“ preventivno-represivne aktivnosti za kvalitetniju borbu protiv svih vidova devijantnih ponašanja maloljetnika i djece – 3
- Edukacija maloljetničke populacije i njihovih roditelja o svim oblicima kriminaliteta, devijantnim i asocijalnim ponašanjima -2
- Seminar „Posredovanje između žrtve i maloljetnika u sukobu sa zakonom“
- „Sud i medijacija“ posredovanja u radu sa djecom kao žrtvama krivičnog djela ili prekršaja
- „Seksualno nasilje iz ugla djece i odraslih koji su preživjeli traumu“ u organizaciji „KVINNA TILL KVINNA“ i „Incest Centra iz Beograda“
- Osposobljenost za porodičnog savjetnika u organizaciji UNICEF-a i Ministarstva socijalnog staranja
- Obrazovanje za ljudska prava djece i mladih u organizaciji Savjeta Evrope i Uprave za mlade i sport.

NVO:**Službe/organizacije sa kojima NVO „Crnogorski ženski lobi“ ostvaruje dobru saradnju u procesu pružanja pomoći žrtvi**

- policija
- Centar za socijalni rad
- pravosudni organi /tuzilaštvo
- advokati

Na pitanja koja su se odnosila na programe prevencije, dostavljeni odgovori ukazuju da je organizacija „Crnogorski ženski lobi“ učestvovala u mnogim programima prevencije u zemlji i inostranstvu i izvodili aktivnosti prevencije. Programi su bili informativno-edukativnog karaktera za djecu/mlade, roditelje, zdravstvene, prosvjetne, socijalne radnike, pripadnike policije, sudstvo, tuzilaštvo. Osim toga, organizacija je učestvovala u mnogim kampanjama usmjerenim na podizanju javne svijesti .

FOKUS GRUPE:

Kada je u pitanju program i mehanizam zaštite žrtava seksualne eksploatacije svi **učesnici fokus grupa** su se složili da je uloga tužioca u ovom procesu sada mnogo bolja u odnosu na raniji period kada je u pitanju zaštita maloljetne žrtve. Naime, prema novim odredbama Zakona tužilac sada učestvuje u istrazi dok je ranije žrtvu upoznao tek na glavnom pretresu. To u mnogo čemu poboljšava položaj žrtve, a i samog procesa, jer je tužilac prisutan od samog početka i kroz sve faze prolazi zajedno sa žrtvom te na bolji način može da spozna žrtvine potrebe. Tužilaštvo u Podgorici bilježi znatno bolje rezultate kada je u pitanju sprovođenje istražnih radnji od kada je tužilac aktivnije uključen u istražni proces. U Podgorici postoji nekoliko sigurnih mjesta –skloništa za žrtve seksualne eksploatacije. Ona nisu predviđena samo za smještaj i zbrinjavanje djece već za osobe ženskog pola ali se tu smještaju majke sa djecom i maloljetne žrtve. To je dobro jer pruža mogućnost izmještanja žrtve u sigurnu sredinu. Međutim, ne postoje mehanizmi udaljavanja učinioca tj. potencijalnog učinioca seksualne eksploatacije, osim u slučajevima kada je on u pritvoru ili zatvoru. Sve žrtve imaju vječiti strah od učinioca ovih delikata i mnogo vremena nakon samog izvršenja. Nemogućnost finansijskog osamostaljenja, zaposlenja, nastavka školovanja, izdvajanja učinioca iz mjesta boravka žrtve kao i dugi sudski procesi i niska kaznena politika su karakteristični razlozi neprijavlivanja učinioca i ćutanja žrtve. Nedostatak jedinstvenih baza podataka predstavlja veliki problem u procesu praćenja ove pojave. Svaka služba/organ vodi evidencije po internim pravilima i prema sopstvenim kriterijumima što u mnogome otežava koordinisani rad.

Policija u Bijelom Polju je veoma aktivna kada je u pitanju zaštita maloljetnika od bilo koje vrste zloupotreba. Policijski službenici u Bijelom Polju su edukovani i senzibilisani za rad sa maloljetnim žrtvama, postoje posebne prostorije za obavljanje razgovora sa maloljetnicima. U okviru Centra za zaštitu djece i porodice postoji i scen ogledalo koje se koristi u određenim slučajevima a maloljetne žrtve se ispituju u prisustvu socijalnog radnika, psihologa i staratelja, u zavisnosti od konkretne situacije. Osim toga, bjelopoljska policija ima posebno opremljenu prostoriju, prilagođenu djeci, za prijem i obavljanje razgovora sa maloljetnicima. Saradnja Centra za socijalni rad i Policije je na visokom nivou i veoma koordinisana. Profesionalci iz Bijelog Polja veliku pomoć i podršku imaju od Centra za zaštitu djece i porodice i NVO sektora. Učesnici grupnog intervjua u Bijelom Polju smatraju da je saradnja sa zdravstvenim ustanovama na zadovoljavajućem nivou što u mnogo čemu

otežava proces zaštite i pomoći žrtvama seksualne eksploatacije. Iako su potpisani memorandumima o saradnji, zdravstveni radnici često ne shvataju ozbiljnost situacije i neophodnost brzog i efikasnog reagovanja. Zanimljiv je podatak da je, prema rezultatima dijela istraživanja sprovedenog putem upitnika, većina centara za socijalni rad saradnju sa zdravstvenim ustanovama kvalifikovala kao dobru.

Kao glavni problem u procesu zaštite djeteta žrtve, učesnici fokus grupe iz Podgorice su istakli saradnju sa zdravstvenim ustanovama. Naime, i pored potpisanih memorandumima o saradnji kao i obaveze zdravstvenih službenika da pruže pomoć i zaštite privatnost pacijenta, službenici Centra za socijalni rad i policije imaju problema prilikom pregleda djece žrtava. Zdravstveni službenici ne polažu brižnu pažnju prilikom prijema i pregleda maloljetnih žrtvi i ne vode računa o njihovoj privatnosti. Profesionalci smatraju da je neophodno edukovati same zdravstvene službenike o načinu postupanja sa žrtvama kao i o procedurama neophodnim za djelotvoran zdravstveni pregled u najkraćem mogućem roku kao i važnosti zaštite privatnosti pacijenata. Učesnici fokus grupa su konstatovali da su određeni preventivni programi sprovedeni, ali ne kontinuirano i ne sveobuhvatno, te da nisu dali značajne rezultate. Otvorene su kancelarije za prevenciju narkomanije i reproduktivno zdravlje u sklopu nekih osnovnih škola u Crnoj Gori te su se djeca na različitim radionicama mogla informisati i o načinima i oblicima seksualnog uznemiravanja, zlostavljanja i eksploatacije. Takođe je od strane nevladinog sektora organizovano nekoliko jednodnevnih akcija povodom *Dana nasilja nad djecom* pa bi se u okviru toga provukla i ideja o seksualnoj eksploataciji i slično. Što se tiče preventivnih programa od strane socijalnih službi, zdravstvenih ustanova ili policije, profesionalci nisu istakli nijedan program kao praksu u radu i postupanju.

DJECA ŽRTVE SEKSUALNOG ISKORIŠĆAVANJA:

Prema sprovedenim **intervjuima sa djecom žrtvama seksualnog iskorišćavanja** samo je jedna djevojčica samostalno prijavila eksploataciju dok su ostale žrtve prijavljene i zaštićene od strane policije nakon teškog oblika fizičkog nasilja koje su pretrpjele. Intervjuisana djeca su korisnici usluga prihvatilišta za žrtve trgovine ljudima i zadovoljne su programima zaštite. Međutim, proces oporavka je individualan i dugotrajan. Intervjuisana djeca žrtve su, prema rezultatima sprovedenog intervjua, uglavnom nezadovoljna uslugama koje dobijaju u sistemu zdravstvene zaštite sa posebnom naglaskom na nemogućnost ostvarivanja prava na privatnost u zdravstvenim ustanovama.

ZAKLJUČAK:

Prema dostavljenim informacijama nadležni organi ispoljavaju zadovoljstvo međuinstitucionalnom saradnjom. Kao veoma dobra ocijenjena je saradnja policije i centara za socijalni rad kao i saradnja tužilaštva sa službenicima centara za socijalni rad, dok je saradnja sa drugim ustanovama ocijenjena kao zadovoljavajuća. Ne možemo zaobići činjenicu da organi u svom radu ne praktikuju multidisciplinarni pristup u cilju rješavanja problema seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe, pa se nameće zaključak da se ocijenjena saradnja odnosi na pojedinačne i individualne slučajeve. Iako su organi zadovoljni postojećom saradnjom, sudski procesi nerijetko traju veoma dugo i vode čak do zastarijevanja što ukazuje da saradnja između Suda, Tužilaštva i Uprave policije nije uvijek na zadovoljavajućem nivou.

Osim toga, profesionalci u sprovedenim fokus grupama izrazili su nezadovoljstvo saradnjom sa zdravstvenim ustanovama i izraženom neaktivnošću obrazovnih ustanova kada je u pitanju problem seksualnog iskorišćavanja i zloupotreba djece.

Kada su u pitanju mjere zaštite, uočeno je da centri za socijalni rad pružaju savjetodavnu pomoć porodici i žrtvama ali nismo mogli zaobići činjenicu da Centri u svom postupanju nemaju unaprijed predviđene programe zaštite i pomoći u cilju ozdravljenja djeteta, prevazilaženja traume i njegove potpune reintegracije i resocijalizacije. Najzastupljenije mjere zaštite u postupanju sudova, tužilaštva i policije su saslušavanje žrtve uz prisustvo socijalnog radnika. Profesionalci su na fokus grupama istakli da većina organa nema opremljene posebne prostorije za adekvatno saslušavanje djece žrtvi seksualnih delikata, opremljene u cilju zaštite djeteta od sekundarne viktimizacije i traume.

Istraživanje je pokazalo da većina profesionalaca nije pohađala posebne edukativne programe predviđene za osnaživanje stručnjaka za rad sa djecom žrtvama seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe. Programi edukacije koji su sprovedeni za osnaživanje policijskih službenika su svakako dobri ali ni jedan od navedenih nije usko specijalizovan za problem seksualnog iskorišćavanja djece. Ali, i pored toga, ovo istraživanje je pokazalo da su službenici policije najedukovaniji po pitanju postupanja sa djecom žrtvama i potencijalnim žrtvama seksualnog iskorišćavanja. Zabrinjavajuća je činjenica da službenici pravosuđa nisu pohađali ni jedan program edukacije u okviru ove teme. Takođe je zapaženo da je veoma mali broj prosvjetnih radnika učestvovao u edukativnim programima koji se odnose na problem seksualnog iskorišćavanja djece.

Imajući u vidu navedeno, neophodno je:

- obezbijediti multidisciplinarni pristup rješavanja problema seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe djece, kroz formiranje posebnih multidisciplinarnih timova za rad sa djecom žrtvama seksualne zloupotrebe
- propisati standarde o postupanju između nadležnih organa u slučajevima seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe
- obezbijediti posebna specijalizovana odjeljenja ili službe u okviru zdravstvenih ustanova koja bi radila sa djecom žrtvama nasilja i zloupotrebe

- stvoriti uslove za saslušavanje žrtava i maloljetnih svjedoka seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe u skladu sa preporučenim međunarodnim standardima

3.1.5. PREDLOZI ZA UNAPREĐENJE SISTEMA PREVENCIJE I ZAŠTITE DJECE ŽRTAVA SEKSUALNOG ISKORIŠĆAVANJA

Predlozi za unapređenje sistema prevencije i zaštite djece žrtava seksualne eksploatacije:

	Centar za socijalni rad	Osnovni sudovi	Osnovna državna tužilaštva	Uprave policije	ukupno	
Kreiranje adekvatne socijalne politike i zakonske regulative	6	6	3	2	17	16,03 %
Edukacija djece radi prevencije	6	19	7	8	40	37,73%
Jačanje i umrežavanje institucija društva, kao i uključivanje lokalne samouprave i nevladinih organizacija	5	10	13	12	40	37,73%
Poboljšanje socio-ekonomske situacije djece iz grupa pod povećanim rizikom	5				5	4,72%
Praćenje i zaštita žrtava	1	3			4	3,77%
	23	38	23	22	106	100%

Iz gornje tabele uočljivo je da se najveći broj predloga za unapređenje sistema prevencije i zaštite djece, žrtava seksualne eksploatacije, odnosi na jačanje institucija društva kroz edukaciju službenika, formiranje stručnih timova, kao i na proširivanje nadležnosti na ostale institucije društva i njihovu bolju komunikaciju i koordinisano djelovanje kroz angažovanje mobilnih timova i jedinstveni sistem evidencije. Zatim, na edukaciju djece sa ciljem prepoznavanja rizika od ove vrste zlostavljanja kroz uključivanje relevantnih osoba u vaspitno-obrazovnim ustanovama, kao i na kreiranje adekvatne socijalne politike uključivanjem stručnih lica i ugledanjem na primjer demokratskih zemalja i zakonske regulative u smislu pooštrenih kaznenih mjera za počiniocima ove vrste krivičnih djela.

Preporuke za unapređenje sistema prevencije i zaštite djece žrtava seksualne eksploatacije:

Umrežavanje institucija	2
Jedinstveni sistem evidencije	1
Povećanje broja stručnih saradnika	1
Ublažavanje zakonske procedure kako bi se umanjila neprijatnost žrtvama	3
Povećanje kaznenih mjera	3
Edukacija djece radi prevencije	3
Vršnjačka edukacija	2
Zaštita djece od potencijalno štetnih sadržaja prilikom korišćenja novih komunikacijskih tehnologija kroz nastavni program <i>Medijske pismenosti</i>	1
Smanjenje siromaštva	1
Suzbijanje prosjačenja	1
Poboljšanje položaja djece iz rizičnih grupa	2
Smanjiti broj djece koja su uključena u rad na ulici	1
Servisi za djecu žrtve seksualne eksploatacije	1
Povećanje nivoa svijesti građana o ovom problemu	1
Zabrana snimanja i emitovanja pornografskih sadržaja	1
Ukupno	22

Predloge za unapređenje sistema prevencije i zaštite djece žrtava seksualne eksploatacije možemo svrstati u nekoliko kategorija:

1. Zakonska regulativa (27,2%)
2. Edukacija djece radi prevencije (27,2%)
3. Pобољшanje socio-ekonomske situacije (22,7%)
4. Jačanje institucija, umrežavanje institucija i jedinstveni sistem evidencije (18,18%)
5. Servisi za djecu žrtve seksualne eksploatacije (4,5%)

Predlozi organizacije “Crnogorski ženski lobi” za unapređenje sistema prevencije i zaštite djece žrtava seksualne eksploatacije

- informisanje kroz edukativno–informativne programe djece i njihove zajednice na koje bi sve načine mogli identifikovati i spriječiti seksualnu eksploataciju djece
- smanjivanje dječje bespomoćnosti i zavisnosti kroz programe specijalizovanih timova, stručnjaka iz određene oblasti
- povećavanje osoblja, grupacija, NVO koje bi djeci mogli pružiti podršku i pomoć

Edukativno–informativna predavanja:

- osoblje institucija sistema/policija, zdravstvo, socijalni prosvjetni radnici, pravosudje – tužilaštvo
- roditelji
- radionice za djecu prilagodjene uzrastu i stepenu zrelosti

FOKUS GRUPE:

Analizom predloga profesionalaca uključenih u sprovedene **fokus grupe** može se zaključiti da su profesionalci jedinstveni u sljedećim stavovima:

- neopodno obezbjeđivanje edukacija stručnih lica, djece kao i šire javnosti u cilju prepoznavanja seksualne eksploatacije i zlostavljanja djece kao i osnaživanje ovih subjekata da djela seksualne eksploatacije prijave nadležnim organima
- neopodno obezbjeđivanje preventivnih mjera prema učiniocima krivičnih djela seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja djece u cilju sprečavanja povrata
- neopodno obezbjeđivanje efikasnih istraga djela seksualne eksploatacije djece
- obezbjeđivanje multidisciplinarnog pristupa zaštite djece od seksualne eksploatacije i zlostavljanja na lokalnom nivou i bolju koordinaciju između službi i organa
- osnaživanje kapaciteta zdravstvene zaštite kroz formiranje specijalizovanih timova ili ustanova za rad sa djecom žrtvama različitog oblika zlostavljanja i iskorištavanja
- proširivanje kaznene politike uvođenjem različitih sankcija

Kao vid prevencije i izbjegavanja situacije u kojoj su se našla djeca, **žrtve seksualne eksploatacije**, navode edukaciju u cilju prepoznavanja oblika nedozvoljenog ponašanja. Osim toga, smatraju da je neophodno osnažiti žrtve da prijavljuju slučajeve seksualne eksploatacije i zloupotrebe kroz upoznavanje sa postojećim programima zaštite kao i službama/organima koji pružaju pomoć i zaštitu žrtvama seksualne eksploatacije.

OCJENA STANJA:

U cilju sveobuhvatnog sprovođenja istraživanja profesionalci su imali priliku da izjasne svoj stav i daju predloge za unapređenje sistema prevencije i zaštite djece žrtava seksualnog iskorištavanja. Analizom odgovora možemo zaključiti da su profesionalci u većem dijelu bili saglasni da je neophodno uskladiti zakonsku regulativu sa međunarodnim standardima, obezbijediti edukaciju djece u cilju prevencije, poboljšati socio-ekonomske situaciju, ojačati institucije i obezbijediti umrežavanje institucija i jedinstveni sistem evidencije, obezbijediti servise za djecu žrtve seksualne eksploatacije.

3.1.6. PREPORUKE ZAŠTITNIKA

Imajući u vidu rezultate sprovedenog istraživanja koji upućuju da je seksualno iskorištavanje djece kao pojava u određenoj mjeri zastupljeno u crnogorskom društvu, težinu posljedica koju ova pojava nosi sa sobom, kao i činjenicu da je Crna Gora turistička destinacija koja je u žiži ekspanzije protoka informacija i ljudi, savremenih ideja i naprednih tehnologija koje ne idu u prilog lakom i jednostavnom otkrivanju seksualnih delikata, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore u cilju unapređenja položaja djeteta u Crnoj Gori i efikasnog suzbijanja problema seksualnog iskorištavanja djece

preporučuje

Ministarstvu pravde

- **da preduzme potrebne radnje i mjere na daljem usaglašavanju zakonodavstva sa preporučenim međunarodnim standardima u cilju pooštavanja i proširivanja kaznene politike;**
- **da predloži Vladi Crne Gore da se odredi državni organ za prikupljanje i čuvanje podataka o identitetu i genetskom profilu lica osuđenih za krivična djela seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece u skladu sa Konvencijom Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja;**
- **da preduzme potrebne radnje i mjere u cilju usaglašavanja definicije djeteta u crnogorskom krivičnom zakonodavstvu sa odredbom čl.1 UN Konvencije o pravima djeteta i čl. 3 Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja;**
- **da preduzme potrebne radnje i mjere u cilju edukacije sudija i tužioca u cilju osnaživanja za rad sa maloljetnim žrtvama seksualnih delikata:**
- **da obezbijedi podršku specijalizovanih lica (pedagog, psiholog, sociolog) sudijama i tužiocima za maloljetnike;**
- **da obezbijedi posebne prostorije opremljene u skladu sa preporučenim međunarodnim standardima za saslušavanje i boravak djece žrtava seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja;**
- **da preduzme mjere i radnje na uspostavljanju koordinirane saradnje između policije, tužilaštva i suda u cilju obezbjeđivanja efikasnih istraga i postupaka.**

Ministarstvu unutrašnjih poslova

- da preduzme mjere na kontinuiranim edukacijama službenika policije u cilju osnaživanja za rad sa žrtvama seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja i efikasne identifikacije žrtve;
- da uspostave i unaprijede međunarodnu saradnju u cilju praćenja pojave seksualnog iskorištavanja maloljetnika i efikasnog suzbijanja ovog problema u regionu;

Ministarstvu rada i socijalnog staranja

- da preduzmu radnje i mjere u cilju uspostavljanja jedinstvene baze podataka o djeci žrtvama seksualnog iskorištavanja maloljetnika kao i o porodicama u riziku;
- da pri centrima za socijalni rad osnuju posebne timove koji će se baviti radom sa djecom žrtvama nasilja i zloupotrebe kroz kontinuirano pružanje stručne, savjetodavne i psihološke pomoći kako djeci žrtvama tako i njihovim porodicama;
- da obezbijedi kontinuirano praćenje porodica u riziku i obezbijedi nadzor nad vršenjem roditeljskih prava;
- da preduzme mjere na smanjivanju siromaštva i obezbijedi pružanje adekvatne socijalne pomoći porodicama koje žive ispod granice siromaštva;
- da u saradnji sa Ministarstvom turizma i održivog razvoja obezbijedi efikasno praćenje zapošljavanja maloljetnih lica u turističkoj djelatnosti, posebno u toku turističke sezone.

Ministarstvu zdravlja

- da obezbijedi kontinuirane edukacije zdravstvenih radnika u cilju osnaživanja za rad sa žrtvama seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja i efikasne identifikacije žrtve;
- da obezbijedi posebna specijalizovana odjeljenja ili službe u okviru zdravstvenih ustanova koja bi radila sa djecom žrtvama seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe.

Ministrstvu prosvjete i sporta

- da obezbijedi osnaživanje i edukaciju djece, od najranije uzrastne dobi, u vezi sa svim aspektima pojave seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe kroz programe redovnog obrazovanja i vaspitanja;
- da obezbijedi kontinuirane edukacije prosvjetnih radnika u cilju osnaživanja za efikasnu identifikaciju žrtve i potencijalne žrtve seksualnog iskorištavanja.

Ministarstvu unutrašnjih poslova, Ministrstvu prosvjete i sporta, Ministarstvu rada i socijalnog staranja, Ministarstvom turizma i održivog razvoja:

- da preduzmu potrebne radnje i mjere u cilju podizanja svijesti stručne i šire javnosti radi ukazivanja na težinu posljedica pojave seksualnog iskorištavanja djece kao i na važnost prijavljivanja ovih djela.